

Примјери чојства и јунаштва

Марко Миљанов Поповић ПРИМЈЕРИ ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА

1.

Милован Јаничин Вујошевић, из Брскута, река је:

»Ја сам, тако ми душе, свакога чоека мога на мејдан добит!«

Питали су га:

»Како, стрико Миловане?«

Милован:

»Ласно, душе ми! Он се наиједи, па ме псује, скачући и дрктећи од иједа! Ја не говорим ништа. Кад сјутрадан, он ка квасан, стиди се и каје од својије ријечи! Ето, ја добио, а он изгубио!«

2.

Марко Ђељошев, Затрепчанин, сједио је на Корита Отска, код убла, ђе стока воду пије. Код њега је било још дружине. Један сирома, по имену Пој Уља, вадио је воду из убла, да му пије стока. Марко с дружином ругали су се сиромау и дражили га. Он, пошто му досадише ругањем, оном штругљом којом је воду вадио и стоци сипа, удари Марка у главу, те крв низ њега проточи. Други су кћели да га убију, но Марко не даде, говорећи:

»Не би ли се ми сиромау ругат; што смо тражили, оно смо и нашли!«

И тако Пој Уља остаде неизмлаћен тојагама, као што ћаше да бјеше ударио најгорега, но уби најбољега, те му проби ка мајчино млијеко!

3.

Томо Петров Поповић, с Медуна, кад су се Кучи побили међу собом на Роге, удеси Граја Лукина, који му уби брата. Томо обрне пушку да убије Груја и освети брата Рака, који мртав код њега и Груја лежаše. Но Томо виђе и два Грујина брата ђе леже мртва, па је размишља је ли боље убит и Груја трећега и осветит брата, или оставит Груја жива, а брата неосвећена. Уто му дружина рече, корећи га:

»Удри, Томо, Груја Лукина, е ти је убио Рака!«

Томо:

»Погинули су му два брата, Нешо и Радуље, па не бијем и овога трећега да оставим Луку Мијатова без ниједнога сина!«

И тако не гледа што га браћа коре е остави Груја живога, а брата неосвећеног!

4.

И ова ријеч Томова лијепа је. Бјеше му убио Тренчо Дедин сестрића, барјактара оцкога Праича Ватина. Томо је жалио сестрића ка свога сина. То је већ било и прошло. Кад је Томо прекорио убицу говорећи му:

»А зашто уби свога кума, убио те бог и свети Јован?«

Убица одговори:

»Стрико Томо, нагна ме она рђа Вуја Ведине, те рекох убићу га, па не могу лажат.!«

Томо:

»Е, не било рећ што не ваља! А већ пошто си река, и ако си га убио! Јер дату ријеч не смијеш погазит, е част би своју погазио!«

5.

Аци Мујо и Шабан Мујо, два брата из Фундине, са села Ледина, са стоком су били на катун звани Акулу, у рикавачки крај. Ту су им ненадно ударили Клименти да и побију и стоку им плијене. Ација, кад је видио војску, затворио се у гладу да се из ње брани, а Шабо је био дијете, није умио бјежат код Ације, но га уфатише и пограбише се истргнутијема ножевима који ће га

посјећ. Аџија виђе како мали Шабо вришти под ударце ножева клименачкије, а они га растезају, нетко за руке а нетко за ноге, грабећи га један другоме који ће му главу посјећ. У ту грабњу, сметајући један другоме, притрајали су. Аџија се био из затвора, но глеђајући шта чине од Шаба не мога себе одољет, но искочи, па јуриш на гомилу Климената, који, кад виђеше Аџију, оставише дијете и сви се на њега окренуше. Аџија, ка разјарен лаф, бије по стотину љуђи, а стотина по њему самоме. Ал' ударци многи надјачаше Аџију и жива га уфатили, нијесту га за много могли убит један од другога, јер бише зрна проз Аџију и њи убила; стога је много траја жив. И весело је умро, иако на муке, е је виђео да је мали Шабо утека! Аџија, што је тражио, то је наша: себе смрт, а Шабу живот! Даде своју за његову главу! Како се Аџија кла и што је чинио нијесу пјесме нашке ни арбанашке заборавиле. Сења, Аџијина мајка, гледајући што Аџија, њен син, чини, није бадијава сјеђела, но је главу једном Клименти сјекиром посјекла. И то је у пјесму спјевано.

6.

Кад је турска војска на Куче кренула, нећу набрајат Србе који су мито из Турака примили и с Турцима на Куче војевали; за издајнике је неђе друго речено, а ођен да речем за неиздајнике. Турска је војска дошла у Зету, код кућа Беговића. Везир скадарски сједио је на прозор од куле, а војска напоље, око куле. Међу војском била су два Ораовца неиздајника, Ђуља Јованов, Подграђанин и Ивеза Вуков, Куђанин. Везир ће с прозора:

»Ђуља, ево ти барјак царски да ми носиш пред војском на Дрекаловиће!«

— и спусти барјак с прозора низа зид. Ђуља ће везиру:

»Честити пашо, не допушта ми част ђа дижем твој барјак на моју браћу!«

Везир спушти конопац покрај барјака говорећи:

»Узми, Ђуља, барјак пред војском, али конопац на грло!«

Ђуља:

»Помози боже, хоћу конопац на грло, а не барјак на Куче!«

Пење се на штицу која је за вјешала начињена. Висећи, барјак окрену иза себе, а конопац на грло намаче. Везир:

»Још једном, Ђуља, вељу: узми барјак царски да ти не мичу штицу испод ногу!«

Ђуља:

»Сам ћу ја, пашо, маћ штицу да се не муче твоји Турци.«

Око тога Ђуља изговори ово:

»Остављам на аманет мога свакога Дрекаловићима, а ја умирем за њих весело!«

Рече му издајник Пунан Дедин, Ораовац, подругљиво:

»На чију кућу врана прди, Ђуља?«

Ђуља одговори:

»Данас на моју, а сјутра ће на твоју, Пунане!«

— па тресну ногама у штицу, те се преврну. Послије овога везир окрену очи на Ивезу говорећи му:

»Ивеза, али ти барјак, али конопац?«

Ивеза:

»И ја ћу што Ђуља, а не барјак!«

— па крену к вјешалима. Но Сулејман Кут, потурчењак, Ивезин рођак, рече Али-паши Османагићу из Подгорице:

»Не да да се Ивеза објеси ако си Турчин!«

Али-паша уфати Ивезу ђе је кренуо на вјешала и гледајући оздо у прозор ђе је сједио везир, говори му:

»Честити пашо, може ли га благо откупит да се не објеси?«

Везир:

»Не! пашо.«

»А да може ли мој син ђа се за њега објеси?«

Везир:

»Не! пашо.«

»А да могу ли га ја замијенит да се објесим за њега?«

Везир:

»Не! пашо.«

»Аман, све ћу дат за њега, паре и сина и себе, а њега не дам!«

Везир, замишљен, неколико тренутака стађе, па рече:

»Ето, поклањам ти га, Османагићу!«

Сва војска честита ово великодушно поштење. За ово ће се наћ неђе друго опширно а за ођен нека оволико.

7.

Раду Вукашинову, Пиперу са села Близне посјекосе оца двојица: Шћепан Јанков и Дмитар Јанков, оба из Куча са села Лијешти. И ка пакосни зликовци, понесоше му главу скадарскоме везиру, да приме бакшиш. Послије неколико времена побише се Кучи и Пипери с Турцима. Пушка турска уби Шћепана Јанкова; Турци јурише да га посијеку, но Раде Вукашинов искочи и уграби Шћепана прије Турака; понесе на рамена. Млоги су му говорили:

»Бачи пса бездушнога! Знаш да ти је оцу главу на Скадар понио!«

Раде одговори:

»Знам, али не могу гледат да Турци с главом његовом себе ћеф чине!«

8.

Бјелопавлићи: Ђека Савићев и Микоња Шарановић, оба са села Слатине, четовали су око Турака даном и ноћом; али једнога Спужанина су највише тражили; а тако и он њи. Тако једну ноћ на помрк нађу му кућу, развале покров и горњи таван, уљегу код њега ђе спава у кућу. Свијећа је горјела. Они узеше његову сабљу која је висила о диреку насред куће. Кад су истргнутом

сабљом дигли руку да ману по ономе што су жељели, гледајући како спавајући мирно дише, стаде рука и сабља више главе: нешто јој смета ударит! Над њим стојећи гледали су један другога. Мислили су: »Зло и срамота заклат оваквога чоека затвореније очи, ка мртвога!« А пробудит га нијесу смјели, да виде ђе га кољу, јер је било чељади у кућу, па би стала рка у кућу и око куће, те би погинули. Пошто је већ било немогуће га заклат ђе жмури, зађедоше му сабљу за јастук под главу, па ижљегоше кудијен су уљегли. Турчин, кад се пробуђи и види сабљу више главе, зна је да су они! Сјутрадан пита и:

»Што ме заклали нијесте ка што би ја вас?«

Они му одговорише:

»Мрцина ни се учиње ђа те закољемо ђе спиш, а пробуђит те не смјесмо од другије Турака, па те остависмо за опет, да те на поштен начин закољемо, ђе с оба ока гледаш!«

Турчин рече:

»Ками да ви је кад ме сад остависте жива!«

9.

Јовица Шутанов Из Пјешиваца био је добар чоек. Сваки се мога на његову ријеч ослонит. Но му се једном догоди слабо. Мирко Токов Бјелопавлић преко његове ријечи уби Турчина из никшићкога града. Јовица, ненаучен да му се част и ријеч гази, уби Мирка и све своје разури. И својта утече у Никшић. Послије га је суд црногорски вратио, признајући му да је право има што је Мирка убио. Само су љуђи нашли што је себе разурио и толики мал штетовао, али Јовици теже је било штетоват ријеч поштену но све друго што је има!

10.

Ево још један примјер Јовице Шутанова. У један бој турски и пјешивачки погибе брат Јовичин, Мирко Шутанов. Турци јурише да га посијеку, но Пјешивци не дадну, јурише и они и одбране Мирка и уфате једнога Турчина жива, али га не посјекоше, но га свезаше код Мирка мртвога, да га посијече Јовица кад дође, јер је био на другу страну боја. Јовица, кад виђе Мирка мртвога, запита:

»А што је та Турчин код њега?«

Рекоше му:

»Уфатили смо га кад су Турци јуришали Мирка да посљеку, па смо га оставили да га ти посијечеш и осветиш брата, дако ти коликогођ жалосноме срцу олакша.«

Јовица одговори:

»Друге ћу ја Турке тражит да осветим брата и учиним себе олакшицу, а овога пуштите дома нека иде, пошто га нијесте пријед посјекли но сам ја доша!«

И тако пуштише Турчина, и ојде здраво дома!

11.

Кад су Пипери ударили на овце Мулете Радованова с Косора у Болев До, утекли су с плијеном под пећином код Мораче. Кучи су дотрчали и јуришали на Пипере. Пипери, искрај воде испод пећина, побили су Куче тако ласно како су сами могли жељет, јер су Кучи несмишљено к њима одили низ једну стрмен, па и Пипери вр себе побише, те су ову стрмен мртви и рањени Кучи притисли. Тодор Мушкин, кад је видио толилку погибију Кучима, звао је Вула Николина, који је мало боље био на поглед Пиперима, и рече му:

»Вика Пипере, не удри Куча управ, е видиш ископасмо и!«

Ондар Вуле викну Пиперима:

»А не удри ко је Пипер, Куча управ, бог ти и свети Јован, јер истражисмо Куче!«

Потоме је војска узмакла од те ријечи, те нијесу били колико су могли. Ту је погинуло стотину Куча и Пипера, али мали дио Пипера а већи Куча, а бог зна колико ћаше још бит погибије да не би Вула и Тодора!

12.

Говори се:

»Ка Барл Ник Иван!«

Закрвљена племена у Арбанију много су трошила да га убију, но, послије свије трошња и жеља, договоре се да га на ови начин преваре. Он је чува овце у Цијевну, близу Селце Клименачке, а поређ њега седам чобана селачкије чували су овце, недалеко од Барла. Један од оно седам Селчана умио је лијепо бритвиит, ка бербер; многи се пастири тако наоде бриват. Они се здоговоре да сјутра дођу код једнога врела и да зову Барла да дође код њи да сједи, јер су знали да Барлу не допушта част да не дође, па иако су они седмина, јер зна да му не смију ударит. Но се здоговоре:

»Да га на ови начин преваримо: кад дође код нас, да се ми почнемо бритвит. Пошто бривач смири све нас, онда и Барла да понуди да га Селчанин бритви.«

А виђели су први дан да је Барлу велика коса, а да га нема ко обривит. То су знали да ће Барло пристат да га бритве, јер не би му част допуштала да му се рече е не смије се оквасит да се бритви! И тако смислише: кад ће квасит главу ђа се бритви, оставиће нож и пушку да и не скваси, јер је и обичај да се тада остави оружје. Сјутра, кад дођу на речерио мјесто, рекоше му:

»Ајде, Барл-Нлка, да сједимо!«

Није му било мило, али дође. Питаше се за здравље и посједаше. Све је својијем током одило до Барла. Пошто су смирили међу собом бривање, река је бривач:

»Ајде, Барло, и тебе да обривим, ето ти је веља коса!«

Барлу не би мило, јер је знава што мисле, ма се диже и пође на поток да кваси косу. Рекоше му:

»Остави оружје, да га не сквасиш!«

Он га не остави; с оружјем сједе да га бритви. Кад је онај доша бритвом испод грла, ђе је кћело да повуче по гркљану да га закоље као што је уговорено, уто да прискоче шест другије, но побрка Барло што не остави нож и пушку, стога бритва кад дође под грло, уздркта рука бритвачева. Барло се није бунио, но је доватио Клименту једном руком, а другом руком запео пушку у пас, говорећи му мирно:

»Извади из главе то што мислиш, но бритви!«

Тако је мирно сједио доклен га је обриврио и стресао. Барло, жалећи клирненачко понижење, никоме каза није. Но казаше Клименти, чудећи се Барлу, како му мала ствар бјеше рука и бритва под грло и седарм наоружаније Селчана око њега! Причали су како није ни мрка погледа бачио на њи, но весео на раздвој реће им:

»Збогом, Селчани!«

А они погнуте главе, нијесу умјели ни проговорит.

13.

Једна Арбанашка удовица, женила сина јединца. Сватови доведоше невјесту. Пошто се вечерало, почело се пјеват и играт. Младожења ојде да прегледа коње сватовске, доље у лубу. Коњ га удари ногом у чело, и он паде мртав. Мајка га нађе мртав. Метну га у јасле и покри сијеном да га други не нађу и не кажу, па је ижљегла међу сватове, играла и пјевала, мложила весеије. Кад би који сват река:

»Изиђи, Рецо, ђе се кријеш, зове те невјеста да играш!«

— мајка му је свакад искочила у коло говорећи:

»Заговорио се нешто мој Рецо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снаом!«

Веселе је трајало сву ноћ, по обичају арбанашкоме. Ујутру, кад је вакат био да се иде у цркву на вјенчање, невјеста и сватови су готови били. Мајка је отишла са слугама у лубу, обукла сину најљепше аљине, па га мртав донесоше међу сватовима. Ту је сјела код њега, тужећи му кажевала да га чека невјеста и сватови да иду на вјенчање у цркву! Ову су тужбу Арбанаси спјевали у своје пјесме, ђе се говори:

»Чов, Рецо, чов, дјалиа«

итд., нашки:

»Диг се, Рецо, диг се, сине мој!«

А Рецову невјесту поведоше сватови одаклен су ју и довели. А Рецова мајка остаде да нариче свога сина. Њено нарицање и трпјење заслужи спомена, те ју и данас Арбанаси пјевају.

14.

Војвода васојевићи Миљан одијели своју жену, а сестру Шуја Шћепанова, Васојевића. За такве догађаје крвне су се освете чињеле у то вријеме. И многи су мислили да ће војвода Миљан од Шуја погинути. Но Шујо, кад су га питали:

»Што не уби војводу Миљана, а онако ти неправо сестру одвоји«, рече:

»Не мога оставит Васојевиће без ниједног Миљана; а да бијаше још један Миљан да остане Васојевићима, ови не би више по земљи одио!«

15.

Пуна Милетина, Васојевића дз Лијеве Ријеке уби братанић војводе Миљана ближњег рођака, Тому Кадина, на правди бога. (Братанић војводе Млљана уби, на правди бога, Тому Кадина, ближњег рођака Пуна Милетина, Васојевића из Лијеве Ријеке) Пуно најпрви од рођака дотрча на освету. Нађе Тодора, сина војводе Миљана, запе пушку да га убије и брата освети. Уто му дође честита миса, па рече:

»Колико ће штете учињет и колико ће се Васојевића заплакат за младијем Тодором?«

Диже пушку на раме, па дофати Тодора за руку говорећи му:

»Бјеж! убише те Зечевићи!«

допрати га до куће, како га не би стигли други њиови рођаци да га убију. И тако Пуно показа да му груди нијесу тијесне кад преша дође да се прстом макне, но, би кадар прије к себи, а великодушност у себе!

16.

Два Зећаниина, један од браства Лајковића а други Кликовац, чували су годинама овце заједно на Цијевну. Љубили су се као два брата. Послије виђе Лајковић да није Кликовац добар чоек ни вјеран друг. Рече му:

»Нијесам мога промислит да можеш такав бит; али нећу ти ништа друго рећ ни учињет, тек само сломићу они ваган из којег смо заједно јели двадесет година, да се не трује ко од њега, ка што си ти отрован!«

И тако сломи ваган и бачи га у воду Цијевну, ради знака ништавне љубави.

17.

Пунишу Николина Рашовића, којег су Турци звали Пуниша Црни (а био је црне масти, а за Турке још црњи), уфате једном у Подгорицу Турци. Свезаше му руке и кренуше да га воде везиру на Скадар, да га тамо објесе, јер су знали да те дар примит из везира за такви лов. Одило је с њим четрдесет Турака. Кад су дошли под Ум Отски, Пуниша искочи између Турака. Турци за њим, пуцајући и трчећи, ко на коња, ко на ноге, не стигоше га до врати од куће Прељ Луљове. Тако свезаније руку уљеже у кућу. Турци јурише за њим на врата. Преља викне:

»Натраг, Турци!«

Турци:

»Нема ни**** натраг да ћемо сви изгинут!«

Преља:

»Изгинућете ако свикам племе отско, ђавољи неће куће виђет!«

Залуду су му пријетили царем и везиром, обећавали сваку погибију, и њему и његову племену, који турског крвника бране. Говорили су му:

»Како браниш Црнога Пунишу, који је толико турскије домова оцрнио и твога брата скоро убио, те и сад ти црне аљине за њим носе?«

Преља:

»Јест, знам да је Пуниша убио мога брата, но доста је мене од Пунише да немам брата, па не могу поднијет обоје да немам од њега: да нернам брата ни образа! Но, натраг, Турци, јер погибосте сви, да не видите што ће цар и везир од мене и мојега племена учињет!«

Турци се мораше вратит. А Преља свога старога крвника, а новог пријатеља, препрати преко Турске. И он је здраво у Фундину, у село Рашовића и своју кућу доша.

18.

Арбанас неће љеба да ије у онога коме мисли зло учињет. Ако је у крвника љеба ио, дужност му је да му зло не смије учињет, јер мисли да га би правда кастигала и би му се у све његово сврнуло и окренуло наопако. Ујко Гилин, Климента из села Селце, био је четник и много штете чинио Кучима, а особито Ораовцима, да су се бојали од њега ка од љутог звијера. Он је сам одио у чете, љуђе био и много зла чинио. Тако једну ноћ одио је преко Ораља сам, гладан, жедан, сањив, изнемога да није зна за себе. Пут га нанесе у једну зграду купуса. Посијече ножем једну главицу и изије од ње. Пошто окваси уста, окријепи се мало, и виђе да је зло учинио; и за та' преступ преклиња је сам себе. Ујутру је зва некога од Ораова велећи му:

»Кажи Ораовцима да се не боје од Ујка Гиле, е ја изједо ваш љеб, па раат нека иде куд ко оће!«

Он није мога сам себе учињет више кастиге и незадовољства но што га учинио, јер није лако себе устећ, изгубит такву насладу с којом је ужива светећи себе и своје Арбанасе од Куча, који су им много јада задали. Али ништа Ујко није оставио неосвећено досад, а сад му се све прекида, губи с главице купуса!

19.

Пуниша Кирин из Фундине, Дрекаловић, Рашовић, четова је, био Турке и зла им чинио, стога су га Турци звијером називали, ка да је живе људе ио; али није проклет био ка што су Турци говорили. То се може виђет по овоме примјеру. Четова је једном око Турака у Диношу; било је неколико дружине с њим. Тражили су да кога убију али плијене турски мал. Нијесу могли убит никога, па су дошли на један обор, који је био пун коза и оваца, коња и говеди. Развалили су обор, отворили врата да ћерају плијен. Дружину су разредили ђе им је требало на врата и пенџере, ако би ко искочио, како би и могли побит. Тако је чека свак на своје мјесто, а стоку су изагнали из обора. Но они што је чува на стубе од куче каза да је била с водом у водник пред кућам и ћепћија из које се он напи воде. Пуниша га упита:

»А што учиње, ти, рђави друже?«

Друг:

»Ја ништа, но пи воде!«

Пуниша:

»Нијесмо дошли да пијемо и ијемо, но да крвника убијемо и плијенимо, рђа ти образ убила!«

Па ондар викну дружину, те врнуше плијен у обор, а они празније шака ојдоше, ка да су им кумовске биле!

20.

Осман Бурџа био је момак забита подгоричкога, Али-бега Лекића, родом Груде, који је има тридес војника свога браства Груда. Ови се свадише с Османом, који није има браства, те је мора бјежат између њи код своје куће. Скрио се у два пазара, то јест у двије неђеље пазарне дневи није смио излећ. А кад дође трећа неђеља, он ижљеже и дође на догању Алије Аровића, сједе код њега говорећи један другому, по турском обичају, »мераба«. Послије га Алија запита:

»Како си, Османе?«

Осман:

»Ја никако!«

Алија:

»Што би то?«

Осман:

»Свадио сам се с Грудима и крио сам се два пазара, још сјутрашњи ако се скријем, мој образ пропада да га нема више никад! Даклен, сјутра нећу да се кријем, но идем међу Грудима, који се фале да те ме убит ће ме пријед срету, као што те ме убит насред пазара! Али радији сам погинут главом но образом!«

Алија:

»Па си доша до мене да кажеш, је ли?«

»Тебе вала! Знаш моје браство да немам коме казат.«

Алија:

»Добро, сјутра кад Грудидођу, заједно ћемо погинути!«

Осман:

»Жа ми те да погинеш с мене!«

Алија:

»Кад си ме ктио жалит, не било ми каживат, а сад не помага друго но да се гине и част брани!«

Сјутрадан, кад се пазар скупио, тридес Груда иђау проз пазар, рамо уз рамо. Сваки им се с

- ○ ■ ■ уклањаше, јер би био прегажен ко се не би уклонио, па био Турчин али кршћанин. Но Алија и Осман Бурџа не кћеше им се уклонит, но се сретеше с њима прси у прси и пробише се проз сред њих. Грудите се погледаше један другога, ма се не трже нож ни пуче пушка, но пробише проз сред њих на другу страну. И тако се опет вратише трипут гледајући друг на друга који ће почет да сину мачеви, да крв оточи. Пошто и и трећи пут пуштише да проз њи прођу, већ није требало више. Осман и Алија виђеше да нема боја, но је залудо народ гледа кад те почет скакат комати љуцки испод удараца ножева и пушака. Народ је веселом душом гледа кад здраво прођоше Осман и Алија између тридес зулумћара! А особито је Алија аферим добио, који сачува Осману живот а себе част. Народ је говорио:

»Дај, боже, поштенима такве пријатеље ка што даде Осману Алију!«

21.

Муљ Чоко, Турчин из Плава, иша је у планину, у Богићевицу, четири сата од Дечана. Има је двије жене, једну добру а једну рђаву. Рђава је била дома, у Плав, а добра у планину. Он је кренуо да иде из Плава у планину. Кад је доша на Савино Камење, два сата од Дечана, ту је сио да почине. Чета арнауцка, која га је чекала да га убије, не смједне ударит, јер су знали да је јунак и да се од њега мора гинут, стога га пропуштише здраво те прође и стоја на свој катун неколико дана. Арнауцки четници прекорише се ђе не смјеше ударит толико љуђи на једнога. И учињеше да га чекају и дако му смједну ударит кад се врене. Он, пошто је стоја неколико дана, врну се кудијен је и доша. Арнаути га виђеше. Не виде у њега онога турскога јунака којег су пријед виђели, но сад бјеу сагнули главу ниско коњ и јунак, о коме оружје вишаше ка да бјеше о мртвоме дрвету објешено. Коњ је крака стопу по стопу, полако, ка да је и њега зла миса спопала. Кад дође на Савино Камење, починуо је, ослабио свом снагом. Чета га уфати, без муке, жива. Тргоше оружје да га убију. Он је стајет мирно ка да се то њега не тиче. Арнауцки ајдуци,

кад виђеше како оће мирно да гине, нити се брани, нити се страши, гледајући га, смрзну им гвожђа у руке, пушке запете а ножеви истргнути; нит је који мануо ножем по њему, нити омака пушку у њега, непомично су за неколико гледали, они њега и он њи. Послије су га питали:

»Оли ни казат што ти је и да ти опростимо живот?«

Он рече:

»Имам двије жене, једну у планину, добру, а у Плав злу. Па кад сам одио код оне добре, био сам весео; да сте ми ударили, све би ве рашћера на мога Богата. А сад идем дома, ће ћу наћ рђаву жену, од које сам изгубио памет и снагу, ка што видите, те ево погибо, а вас ниједнога не уби.«

Арнаути му реку:

»То је виша срамота од погибије; ево ти живот опростисмо зашто си ни право каза. Али коња и оружје ти не опрашћамо, но ако ћеш ни дат вјеру да ћеш пуштит жену кад дођеш дома, поклонићемо ти и коња и оружје!«

На то им је Чоко весело приста, па узјаа на свога Богата, од којег дркташе долина; ка пријед иде, благодарећи ајдуцима, који му два живота поклонише! Жену изагна како дома дође.

22.

Ристо Божинин, Васојевић, уби Лека Ивана из Затријепча, мислећ да ће узет паре с њега. Уби га пушком озад у главу. Ристо је мљава да је Леко умро, и оскубе нешто с њега, па ојде својијем путем. Но Леко не умрије. Васојевићи други кад нађоше Леку питаше га:

»Ко те уби?«

Он каза ко га је убио, и они га уфатише и предаше суду, који га осуди вјечиту тамницу да остоји. Леко, пошто се придига, отиша је у суд, и молио се суду да му поклони и пушти крвника из тамнице. Суд није Леку одобрава да се пушти и такво злочинство да му се опрости. Суд, набрајајући Ристове нечовјечне погрјешке, говорио је Леку:

»Око ти је избио, те га немаш, а ти за њега молиш и опрашћаш му!«

Леко је говорио суду:

»Вишу је учинио сам себе срамоту но мене штету. Па кад је он сам себе толику кривицу учињео, зашто не би му ја моју опростио.«

Послије Леко је много говорио и молио, но му књаз рече:

»Залуду молиш, нећемо ти га пуштит, нити је право!«

Леко рече:

»Ако није право, и оно је боље да се пушти; од добра чињет нитко се кајат неће. А и ово треба, господару, да знаш, е ја треба да сам мудрији од њега, а ти мудрији од оба нас! Зашто он нема до осамнаес година, а ја имам шездесет, а ти триста година!«

Књаз рече:

»Ја немам триста година.«

Леко:

»Ако немаш година, а оно треба да памет имаш ка да имаш триста година, пошто си господар! А ја нећу да ме светиш с оном незналицом, који није умо чуват себе част, а не да чува мој живот, ну ми треба њега да жалимо, а себе да чувамо.«

Таквијем говором пушти свога убицу Риста! И тако, Леко без ока, Ристо без части, ојдоше дома! 23.

Крцо Лазарев, Куч с Биоча, идући у чету с дружином око Турака и Арбанаса, би претечен од Турака на мост од Цијевне и са друштвом рашћеран пољем. Крца одвојише од дружине, да не може бјежат ка Кучима, но да мора бјежат у Подгорицу међу Турке, ђе га грозна погибија чекала. Он уочи најпрву кућу турску која га срене, јер близу су за њим истргнутијем ножевима трчали. Роса, Лекина кћер, чувши пушке ђе пучу у зору близу њине куће, искочи да види што је и брзо се врати опет у кућу говорећи:

»Ево љуђи ђе ћерају чоека! Један што му најближе виче: „Стан, мој си!“«

Лека из постеље рече ђевојци:

»Отвори врата томе што бјежи, а затвори томе сто ћера!«

— па се диже из постеље. Уто Крцо уљеже у кућу, а ђевојка затвори врата. Они што ћерају лупише у врата говорећи:

»Отворите врата да убијемо крвника који је убио нашега брата!«

Лека им рече:

»А нијесте имали ђе да га убијете и брата осветите, но сте дошли на моје огњиште да га убијете! Натраг, е ћете сви сад да гинете!«

— па викне брата и сина, који су били већ на ногама, готови с оружем у руке. Сва тројица уфатили су своја мјеста. Лека је чека на врата од куће, а брат и син на двије листре, како би вишину убили, кад те заждит кућу вр њи, јер сва се Подгорица наоружана свикала говорећи:

»Дај ајдука, јер ћемо заждит кућу са свом фамилијом да изгорите!«

Стара Лекина мајка трчкарала је проз кућу, од једнога до другога, кликујући два сина и унука, бојећи се да не ослабе и пуште Крца Турцима. Бојала се да јој се синови не осрамоте, а није се бојала да јој не погину! Мајка је говорила синовима држећи се објема рукама за своје прси:

»Удрите, синови, тако ве не губало млијeko с којим сте се одавлен одранили! Не дајте свога пријатеља, којега ви је божа судбина послала, да се ваш огањ утули с његовом и вашом крви заједно помијешаном, а не његовом самом! Удрите, ћецо, бог је зар река да ми немамо више вијека, но се свршава наша, теке да Бог с образом!«

Турци, пошто виђеше што баба чини, нијесу нагли да се врата отворе; а виђећи да се мора гинут, ојдоше да кажу пашама, који те послат низаме да гину и ајдука уграбе. Биле су двије паше низамске, који кад чуше за то, одма послаше војску да макну војску од Лекине куће, говорећи:

»Лека је мудар чоек, он ће нама предат тога ајдука, јер Лека ије цареви љеб, па ће ајдука и предат царскоме суду а не Подгоричанима!«

Паше оправише заптије да им Лека дадне ајдука, али Лека га не дадне, но рече:

»Кад мене код њи виде, та' ма те и ајдука, а вама га не дам!«

Заптије кад казаше шта је Лека река, онда паше окренуше војску на кућу Лекину. Лека је знава што ће бит, па је пријеким путем, с братом, сином и пријатељем утека и сретно ижљега из Подгорице, како се није нада. А на кућу дође војска и опколи ју. Низам зваше Леку да излази на вјеру царску. Чујући мајка Лекина, рече из куће:

»Нема Леке овђен!«

Турци:

»Камо га?«

Мајка:

»Ето га у шеер!«

Турци:

»Што чини тамо?«

Мајка:

»Затворио се у једну кућу да бије из ње Турке и ту јуначки да погине, да свак зна како Лек Иван гине бранечи свој ар!«

Турци:

»Ајде пред нама да кажеш ђе је та кућа?«

Баба крену пред њима, вортала и по вароши да и заговори, јер се бојала да не окрену Турци за њима, па да и пофатају пријед но су се удаљили. Пошто се увјерила да су одмакли из Подгорице, рекла је:

»Ајте, Турци, дома, да ве не варам више, пошто је Лека с дружином у Куче!«

Турци је поведу пред пашама, тако и жену Лекину с ђецом, и сву фамилију. Наредише да ћерају у Цариград, да се освете Леки. Но ту се нагна Лек Шабан, поглавица грудски, и рече пашама:

»Жене и ђеца не смију се ћерат у сургун, јер би се сва Арбанија за такво што дигла на оружје; но треба љуђе уфатит да плате, а жене нека на мир сједе!«

И тако су они љуђе ћерали, а нијесу и уфатили, а жене оставили на мир. Али како му драго, но они Крца здраво дома оправише и себи дичну побједу међу Арбанасе добише, јер не жалише главе ни имаће, тек да избаве живот ономе што је њина врата уочио! И Лекиној мајци су честитали Арбанаси јуначко прегнуће, која из дубине ђуше оћаше све своје дат тек да сачува част, с којом се Арбанаси толико поносе и диче! 24.

Божина Стојанов и Лазо Новаков бјеу Безијовци. Божина је био од најбоље, а Лазо од најгоре суме људи њинога времена. Лазу је неправо било што је Божина онолико добар био, а он оволико недобар, стога опали пушком у Божину. Пушка не проби, но се устави неђе у аљине. Сељани скочише да убију Лаза, но не даде Божина велећи:

»Лазу можете аљину свућ да му је убијете, ка што је он моје аљине убио! А пошто није он мене ни другога крвавио, не треба ни његову крв просут!«

У то вријеме био је закон да кад неко некога каменом или дрветом удари, зато да му изгоре кућу и сав мал да му пропане. А пушком кад гађе, и малом и главом погине, јер такве работе су се војском судиле, а не поједини главари да пресуде. И по пресуди кривац плати. Тако оћаше и Лазо платит, да му се не зна кућника, да бјеше гађа рђавога, но гађа доброга, који га одбрани и некће освете, но с тијем паказа да је великодушан, ка што је јунак. Великодушност јунаштву приличи! Лазу живот поклони, а себе част принесе, с којом посвједочи своје чојство и јунаштво. да му свако рече:

»Добро учиње, помога му бог!«

А Лазо остаде при првOME с онолико јунаштва колико га има, а љубави још мање међу браћом, јер сви су га мрзјели, који кће да оштети онаквога јимака којег су сви љубили! Божина је био побратим Марка Ђељошева, којег смо прије на Корита виђели крвава од штругле с којом га бјеше убио Пој Уља у главу. Па Марко не дађе да га убију, ка што је прије речено. О Марку Ђељошеву и Божини Стојанову има доста прича на нашки и арбанашки језик. 25.

Побратимство је у то вријеме доста услуге у ови бесудни крај учињело. Братимили су се добри љуђи. С тијем су се приближавали и снажили један другога, те су помочу побратимства лакше могли злу на пут стајат, а добру на помоћ бит. Побратимство се у то вријеме много цијенило и љуђе зближавало. Арбанаси и сад држе ћа је ближе побратим но брат, јер брат је по оцу и мајци, а побратим је по богу и божјој љубави, и тако они би пријед дигнули оружје на освету за побратима но

за брата. Пошто је ријеч о побратимству, за два побратима да кажем неке ријечи иако сам на друго мјесто о њима опширно говорио. Та два побратима о којима мислим јесу Петар Бошковић, Бјелопавлић и Ново Поповић с Медуна, Куч. О њима има доста прича и пјесама. На све стране, на млога злочинства Петрова Турци су се тужели; но најтеже им је било што је покрстио булу, за коју, кад га је пита паша, народна пјесма овако каже:

»Је л истина, Петре Бошковићу, Да си турску булу покрстио?«

—

»Истина је, пашо, господаре. Ал се уздам и у бога надам да ме нећеш за то крива наћи, мајка јој је ришћаница била....«

Али нека народне, но да видимо како побратим затражи Петра. Везир скадарски домами га у Спуж, окује у гвожђе и бачи у тамницу Османагића у Подгорицу. Петар није има нада ни на кога већ на Нова побратима, те му пошље по варошкој ђевојци абер да је у тамницу. Ново је тај час отиша у Подгорицу код бега Османагића, иштући побратима да му пушти, Османагић му се изговара да не смије од везира, јер је Турке Петар много увриједио, »па би, рече, ја за њега погинуо кад ти га би пуштио! А везир ће сјутра послат за Петра да га на Скадар воде«. Послије овога говора бег му толико допушти да поведе Петра у меану да га вином по ришћанскоме адету причести и да се опросте, па да га опет доведе у тамницу. Сад ево побратими у меану. Ново говори:

»Да бјежимо, побратиме.«

Петар му зачуђено одговара:

»А кудијен да бјежимо између оволико Турака?«

Ново:

»До Рибнице дако живи дођемо, ту дако нађемо Куче да ни помогну! Е ако погинемо, и то је боље но да те воде на Скадар, па ти на муке турске да умреш, а ја жив и срамотан да останем!«

Пошто је Ново Петра увјерио да га неће у тамницу оставит жива, онда је Петар приста на ово: да бјежи Ново на коња, а Петар на ноге за њим проз Подгорицу, до куће Елеза Коскића, који је био побратим Петров.

»Ако дођемо до побратимове куће, ја нећу погинути, а ако погибосмо бјежећи преко Подгорице, и то неће грђе бит, јер смо погинули једнако!«

И тако крену један за другим сокаком вичући ка манити проз пазар:

»Бјеж с**** народе!«

И тако дођоше до Елезове куће, нит је ко на њих пуца, нити они на кога. Петар уљеже у кућу, а Ново продужи бјежање преко вароши к Рибници. Турци за њим пуцајући не стигоше нит га убише. У први мрак врнуше се и јуришаше на Петра у кулу Елезову; но ту није био Елез, но двије буле Елезове и мајка, које су дале Петру пушку и фишека, те се био. Народна пјесма овако говори о булама: Кад зоваше бег-Османагићу О, ви, кучке, буле Елезове, Отворте ми врата бјеле куле, Е тако ми дина и амана, Огњем ћу ви запалити кулу, А вас буле у арар ставити И бачити у воду Рибницу.« — Но говоре буле Елезове:

»Удри, Петре, Турке око куле, Брани себе и бијелу кулу, А не слушај бег-Османагића. Не смије ни дворе запалити, Ни нас буле у арар турити, Нит не бачит у воду Рибницу, Доклен Елез у везира двори.«

— Пуче пушка Петра Бошковића, Пуни пушке Елезова мајка Да би Петру што у помоћ била... Око куле погибоше Турци Шест ранио, седам умртвио, И од куле Турке удаљио ... Ово народна пјесма каже, а колико и је убио не зна се; тек се зна да су га буле, у неко доба ноћи, крадом извеле до воде Мораче. Ту је преплива и здраво дома утека. Још су му буле дале двије мале пушке Елезове, које је свеза навр главе кад је плива да му не покисну, но да се може бранит ако му до невоље дође. Ево сам о Нову опширно писа, ка што је и пријед речено, али то је у историју и народне пјесме записано, ђе су многи од сваке врсте и рода љуђи записани. А у ово пишем побожни и великодушни рад, па ми би жа да се Новово и у ово не нађе, јер за добро чоек вазда жели лијепо причат али га чут. 26.

Ево још један догађај о Нову. Рашо Попов, брат Новов, има је кћер Мару која се удала без питања и без благослова за Елезом Брунчевићем, Турчином у Диношу. Послије седам година отишла су јој браћа код ње. Елез и Мара обрадовали су се и дочекали и раширенијем рукама. Ту су стајали за неколико дана, но су се морали крит, јер су Кучи с Турцима били у рат. Турци опазе да су ту. Паша Соколовић понуди Елеза да изда пријатеље. Елез узе паре из паше, двије златне кумбуре и пашин биниш. (Елез је био код паше више дана, који је градио мост и млин Соколовића.) Елез је сваку ноћ искрај паше порано кући својој долазио. А ову ноћ кад прими дар узео је искрај паше стотину Турака и припознио, јер му је требало пријатеље дати по невиђелици. Мара је посумњала на та' његов ноћни долазак, а кад је доша и виђела му пашине кумбуре и биниш на рамена,

већ се је увјерила што је. Ижљеже пред врата. Виђе Турке како је Елез разредио како му је требало. Поврну се у кућу, затвори врата и добро утврди. Дође на огњиште говорећи по обичају:

»Дај да ти оставим оружје!«

Он јој даде двије пушке иза паса, она опали с објема њему у прса. Елез паде мртав, а она викну:

»Удрите, браћо, ево Турци!«

Мара с браћом изнутра на врата, а Турци одизван, али јако затворена врата нијесу могли отворит. Гога и Илија побише неке испред врата и око куле. Сјутрадан паша Соколовић и Турци ударе јаком војском на њи. Но они побише Турке за чудо. Паша даде наредбу да се одмакне војска и да не гину Турци; говорио је:

»Наши су, утећ ни не могу, но ћемо и полако наморит и пофатат.«

— Како су се били и пјевали, Мара како је огањ тулила кад су вр њи кућу заживали, Турке проз прозор била, пашу поздрављала — све је то у народне пјесме; а ја овђе итам да се Нову примакнем. Они су се из куле били, нетко вели четири, а нетко пет дана. Кучи су дошли повр Диноше. Нијесу им могли помоћ, само што су гледали испод себе како им Турци ломе камењима тигле на кућу вр њи. Турска је војска веља била, која је пријетила Кучима да и отолен проћера к Фундини. Пети или шести дан дође Ново Попов с планине Широкара међу Кучима више Диноше. Кад је доша и видио што се чини, река је:

»Не можемо оно гледат како и муче и камењем туку, па да ћемо половина Куча погинут!«

Кучи њему реку:

»И сви да ћемо погинут, помоћ им не можемо!«

Ново рече:

»Да провамо овако: ја ојдо испод куће Јусуф-Ђокића, па од Ђемовскога поља Турцима озад, пашином шатору, те ту зађест бој, збунит и, и они те окренут очи на мене, а ви јуришите више но сте икад јуришавали у ваш живот; а немоте гледат што ће се од мене чињет, јер ту нећете моћ мене помоћ!«

Ново крену, а сви се с њим опростише. Отиша је кудијен је и река. Турци га пропуштише. Како им је озад доша, нијесу знали ко је. Кад је доша пред шатор, уби пашу Соколовића (не зна се у шатор или пред шатор), па окрену да бјежи на коњу, не од куд је доша ка Кучима, но на противну страну, к Турцима. Доклен је проз турску војску бјежа није ниједна пушка на њега пттцала, јер како су му Турци били и с те и с те стране, бише један другога убили, стога га нијесу ни гађали доклен није између њи искочио. А та' ма су гађали и не убили. Турска се војска збуни и зачуди, ка да гром у њу пуче; у то Кучи јуриши на кућу Брунчевића и лакше до ње дођу но су икад могли мислит! Један дио Турака ћера је Нова, а други од Куча бјежа; тек тако сви Турци обрнуше плећи Кучима. А Кучи за њима, били су и и сјекли до пашина шатора и Цијевне. Кучи још Диношу опалише и плијенише; Мару с браћом избавише. Тако Турци погибоше од непријатеља којег мало пријед с презрењем гледау. А Кучи се с ноћем једанак врнуше на кулу Рашову, али свак невесео и у бригу за Новом. Оставили су га на дно Дечића, ђе се горе дофатио, ђе га и ноћ нашла. Око поноћи, преко Грудске Горе, доша је на кулу Рашову. Сад које је весеље било нећемо набрајат, тек та' ма су Кучи цијели виђели како им је Бог помага и што су добили! 27.

У један дан кћер војводе Радоње овако се просила: ко ју на мејдан добије, томе жена да бидне! И тако се пријаве четири мејданџије код воде Мораче на Биоче. Мејданџије су биле: из племена Куча Батрић Перов са села Безијова, из племена Братоножића Ђуро Јованов Клопоћанин, из племена Пипера Никола Брацанов Петровић, и капетан Мећукић из Спужа. Ови мејданџије имали су своје војске. Пипери и Спужани начинише око на село Мрке; Кучи и Братоножићи на Биоче; сви један према другога. Кучи реку Пиперима:

»Оћете ли пуштит да ми најпријед подијелимио мејдан с Мећукићем, па ћете ви послите?«

Пипери пристадоше; но побрка друга, и то Батрић Перов мејданџија рекав Ђуру Јованову подругљиво:

»Па и ти, јаре братоношко, оћеш да добијеш кћер војводину на мејдан!?«

За ту ријеч уби Ђуро Батрића, те се побише Кучи и Братоножићи. Братоножићи утекоше уз Плочице, до села Подкрша. Посјекоше им Кучи шеснаес глава. Братоножићи Куча доста убише, али се мејдан броји онога који сијече, јер они који не сијече бјежи, па иако се од њега гине. Мећукић, кад виђе да они бојем ојдоше у Братоножиће, отвори му се пут, те с војском преко Биоча на Косор. Узе ђевојку, па се не врну кудијен је доша, но преко Купусаца, кудијен му је најближе к Подгорици. Нову Попову дође глас да поведе капетан ђевојку. Ново искочи међу двије војске које се крвнички кољу, те викну из гласа:

»Ко је Куч и Братоножић, поведе ни Турчин ђевојку, но прекидајте бој, па за мном на старога крвника!«

Тек војске чуше, прекидоше бој. Помијешаше се. Оставише мртве и рањене да и носе жене, па кренуше с дружином. Ново пред њима у пријеток низ Морачу, надајући се да те и до Подгорице или Спужа стигнут. Кад су дошли на поток златички, Турци не бјеу прошли, но је тешко било безпутице проћ, стога су морали трајат, те су и ови претекли. Кад дођоше Кучи навр Куња, виђеше своју погибију, али, уздајући се у своје јунаштво, одили су напријед зорно, ка да им никога на пут није, док је Ново река:

»Стој, војско, ту ће си, а ти, војсковођо, ајде на мејдан!«

Оће Турчин без ријечи. Сретоше се мејданџије међу двије војске; просијече га Ново. Кад Турци виђеше да им погибе буљукбаша, изгубише јунаштво ка и свака војска у такве прилике. Кучи и Братоножићи ударе на турску војску, која окрене у бјежање надесно, низа стрмен, крајем пећине Браљуше к Морачи. Нешто Турака оћаше утећ под пећину, но Пипери бјеу дошли с оне стране Мораче да гледају што ће бит, те оне Турке што утекоше при води према себе побише до ђавољега! Тако, што утече Кучима и Братоножићима не утече Пиперима, но сва та војска ту погибе, осим једнога који утече. Кад су га питали у Спуж:

»Камо ти ђружина?«

он је река:

»Осташе сви у један тамник!«

По томе се то мјесто и сад зове Тамник, а неко каже и по дубини воде. Но било како му драго, Кучи и Братоножићи наузеше се глава турскије и оружа свакојакога, атова и парипа и све што су Турци собом носили за мејдан и за сватове! Пободоше килан Мећикукићу, по обичају, ђе је погинуо надно Куња Златичкога, ђе се и сад зове »Килан« или »Ками Мећикукића«, па ојдоше с ђевојком сви на кућу војводе Радоње, ђе су три дана стајали. Помирили се међу собом Кучи и Братоножићи — каменом у воду. Све мртве и рањене један другом опростише, а кћер војводину даше брату Батрићеву, којег је убио Братоножић. Трећи дан кренуше дома зафаљујући богу за добивену битку над Турцима, а војводи на гостопримству и очинском и мирољубивом савјету, а он њима благодари на јуначки мејдан, којег добише над општим крвником. 28.

У вријеме Усејина Ота и Чубра Петрова ударе Кучи на Смудирогу, планину отску, Усејин- Отову стоку плијене, чобане посијеку и катун поарају. Зато се Кучима затворе пазари, а пошто им година не роди, дође народ до грдне муке од глади. Чубро, као војвода, мора је водит бригу о народу, а није се има никуд обрнут да им поможе, па намисли да пане крвнику у руке. Тако и

учиње. Узе Нова Мушкина, па с њиин поноћи ајде преко Турске у кућу Усејин-Отову. Усејин, кад виђе свога крвника, зачуди се, ама не рече: »Што си доша, крвниче?« — но рече:

»Добро доша, пријатељу!«

— То је арбанашки обичај. Чубро му рече:

»Доша сам да ми учиниш џевап кучкому народу, који ће да умре од глади!«

Усејин рече:

»А чим му ја могу помоћ?«

Чубро рече:

»Да идеш код везира и дако ми мognеш учињет Кучима да се отворе пазари с Турском.

Тијем ћеш учињет да ти благодарни буду!« Усејин От смијући се:

»Имам ја за чем благодарит Кучима! Заклали су ми два сина и плијенили све што сам има на планину!«

Чубро:

»Не могу се мртви повратит, но порнози живијема! Сад је сва мука кучка пала на Усејин-- Ота, а не на Чубра!«

Усејин је био на мисли: оће ли код везира моћ пазара отворит кучкоме народу? Они су неколико дана сјеђели и погонили се међу собом. Говорио рау је Усејин:

»Знам те ја! Ти си Чубро Корда!«

А Чубро њему:

»Ја сам Чубро Петров, Петра Пејова. Но си ти син Цуцан-Перин, који је ћера дрва на магаре да прође на пазар скадарси!«

Пошто се бише издавијали, измире се, дају дувана један другоме да пуше, смијући се у шалу претресају што је који коме река и који је правију ријеч река! Па онда се опет метни у мисли што те за народ. Ово је Ново Мушкин прича, који је ту био. Но би

како би. Они пођоше на Скадар код везира и пазари се отворише народу, те нека је народу живљење, а њима благодарност, и поштење. 29.

Марк Вуксан, Климента из Селца, био је од најбољије арбанашкије јунака његовога доба. У његово село били су два брата од слабе врсте људи. Један дан поријечају се с Марком, ка што се то обично могу сељани поријечати око мале ствари. Марко то није узима у што крупно, но је код њега било и прошло, а два слаба брата науме да га за то убију, па му западоше ђе су знали е ће доћ. Он, кад је доша подалеко, видио је у бусију ђе га чекају, али није брка, но је одио к њима, носећи на раме завежљај буковије прUTOва. Кад је доша пред двије пушке, један брат омаче у њега. Пушка не ужди, но фрште, а Марко, идући напријед, учини; пи! И другоме брату фрште пушка, он и овоме учини: пи! Марко дваш пљуну, нашто се сврши бој. А да видимо како ће суд судити на ту кривицу која се без крви заслужи. Селчани, кад чуше за то, уфатише та два брата, поведоше и на зборно мјесто пред црквом, ђе се крвницима судило. Закон арбанашки овако је судио досад за такве догађаје: кад га намртво убије, цијелу крв плаћа, а кад га рани, плати по крви; а кад му фрсне пушка на кога, цијелу крв плати, налазећи то за право, јер ниједан не гађа да рани, но да убије. Тако би и слаби два брата Селчанина морали да плате крв да и не избави ријеч једнога судије, који рече:

»Нећемо тако судит, но је право да плати Марк Вуксан двије крви, који некће да и убије намртво пушком, ка што је и друге био, но пљуну на њи, те тијем уби два Селчанина најиво и њине два образа, и учини да се стиди сваки који у њи дио има!«

На ово се пресуда сврши. Слаба браћа ништа не плаитише. 30.

Турчин неки из Старе Србије, из вароши Гилана близу Косова, има је сина и кћер. Син је дораста за низаме царске, и дошли су да са воде ка и друге. Мајка и отац, немајући до њега, да се помаме од жалости. Ђевојка је тјешила родитеље говорећи:

»Не бојте се, нећу ја вас оставит без сина!«

Они су је зачуђено гледали и њене ријечи за празне држали. Но ђевојка оде на страну, Обуче мушке аљине, припаса оруже и оде код оније што низаме купе. Они ју примише у низаме као мушко, не знајући да је женско. Како причају да је фронт учила, у бојеве одила и за други војнички рад способна била, то нећу да причам овден. Само оволико: пошто се сврши рат, њу је неко у купалиште опазио и каза паши да је женско. Паша ју пита, а она каза да је мајци и оцу оставила сина, свога брата, а намјесто њега она у војску пошла. Паша је посла у Цариград, и цар јој да нишан- звијезду и одреди јој пензију да може живјет у Цариграду. Она није кћела, но је пошла дома код оца и мајке, и ту остаде носећи оруже и мушке аљине. Завјештала се да и

носи док је жива. То је било овога најпотоњега рата турскога и словенскога. Ово ми је прича Барјам Пећанин, забит од заптија, који зна ђевојку, оца и мајку јој. 31.

Кад се наша и турска војска била, наши изгореше куће Омербожовића, рашћераше турску војску Ђемовскијем Пољем до Диноше, бијући и сијекући. У то се наш војник Раде Стојанов Вујошевић ранио некако скраја, да га наши нијесу виђели, но се вратили, бој раздвојили. Груди су дошли по разбоју, купили своје мртве и рањене, у које нађоше и нашега Рада рањенога, на којег се тргоше ножеви и натекосе момци, који ће први главу посјећ, да својег брата или рођака освете. На њега је доша први Уљо Асков и дофатио га једном руком а у другу нож говорећи:

»Немој ми га који таћ, јер ови данас не гине прије мене!«

Војници иза оне погибије јуришаше да оба убију. Но Лака Шабов, кад виђе е ће да му погину брат и крвник (а сад га зове пријатељем, пошто је Уљу у руке доша), прискочио је и, истргнутијем ножем, плећи уз плећи с Уљом ста, а Рада заклонише међу собом. Војници, каћ виђеше ова два јунака ђе оте да гину и да бију своју браћу доклен могу маат, стегну своју јарост. И тако, за танку длаку сви ови три осташе. Рада понесоше у Подгорицу код турскога паше, Али Саиф--паше, који га неколико вида и послје ми га здраво на Медун посла. За ово и наши и турски војници више поштују но друге који су више ордена добили. Поштују и и они који су кћели све три да убију у ону јарост! 32.

Морачани Дрљевићи убише братанића Века Илинчића. Веко је био јунак и чоек од најбољије у његово вријеме; такви је био и Перута Дрљевић. Зато је тражио Веко да убије најбољег Дрљевића, Перуту, јер не би се осветом мога пофалит без њега. Такви је обичај био и слабог свога с најбољијем да свети, јер ако би рђавога убио за освету, ругали би му се говорећи му:

»Види се да се није узда у себе да ће убит доброга, па је уита на штогођ, да се у поса нађе, тек чапру за чапру да оштети!«

А добри помишља: »Боље је никад се не осветит но рђавога за освету убит!« Стога је Веко заминова друге, а тражио Перуту. И тако му западе једном. Перута дође с неколико дружине ђе га Веко чека. Веко осјери пушком у њега, гледајући га преко пушке. Дође му друга миса, па окрену пушком с Перуте на другога Дрљевића, и уби га. Кад су Века корили што не уби Перуту — ка што су свуђ мислили е ће се осветит ка њега што приличи, а сад то се свак руга — Веко рече:

»Осветио сам се баш ка што треба: убио сам онаквога ка што је мој био, а Перуту сам оставио да кукају буле и Турци колашински од њега још, а племе морачко да се дичи њим!<

33.

набрајат, но само оволико: било је пријед капетан свога племена, а послје војвода и сенат и шеф гарде све Црне Горе. О њему је био глас да је био више малодушан но великодушан, али заиста не бјеше суров, без срца благородног. Још кад је капетан био и њешто једном судио у племе са својим друговима, сјећели су при једноме раду. Но један доста неваљали војник љуботински свр зида удари га каменом у главу тако жестоко да му је умало мозак просуо. Дружина су кћели да га убију намртво, а неки су кћели да га избију само тојагама, али поп Ђуро није да ни једно ни друго, но је река дружини:

»Молим ве, немо'те га, јер није, зна, будала неваљала; и ја му опрашћам.«

И тако неваљалцу би опрошћено! Ови је примјер како поп Ђуро може да се не свети за увреду; а други је прдмјер како поп Ђуро не може трпјет за општу увреду. 34.

Поп Ђуро нађе једно јутро књаза Данила ђе сједи с господом под бријест, пред двор. Рече му:

»Добро јутро, господару!«

Књаз:

»Добра ти срећа, попе Ђуро!«

Поп Ђуро књазу:

»Ка да си нешто иједак?«

Књаз:

»Јесам, изгорели су Турци ону цркву у Зету!«

Поп Ђуро:

»Осветићу ју ја, изгорећу им џамију у Голубовце, коју им је цар начинио!«

Црногорци око књаза рекоше:

»Дубоко су Голубовци, попе Ђуро!«

Поп Ђуро:

»Имам ја Љуботињана, а особито Цеклињана којима не би далеко било отић на ону банду Скадра да учине зло Турцима, ка што га чине даном и ноћем!«

И више поп Ђуро не збори, но остави Цетиње и дође у Љуботин. Узе попа Јока од Цеклињана сердара Сава Јовићевића и Филипа Иванова и још десет Цеклињана, и шездесет ока праа. Нећу набрајат кудијен су се преко турске земље у лађе возили, нит кудијен са одили, тек џамија ојде сва у гомилу, а поп Ђуро с дружином вратише се у Црну Гору. Сад поп Ђуро не чињаше се народу малодушан, но великодушан, контајући како поп могаше гледат своју крв из главе, коју му слаби Љуботињанин разби, а немаше снаге да претрпи у Зету џамију Турци да у њу клањају, а Срби се немају ђе крстит; а сад им је поравњено да обојица стоје и под ведрим небом богу се моле! 35.

И ови, је догађај у Љуботин био. Јово Бановић, официјер прекорнички, један дан учио је у фронт своју стотину. У то један војник скочи озад на официјера, уфати га за врат и удари њим о земљу и бачи под собом. Чета се проспе; два браства се раздвоје свак на своју страну, обрнуше пушке један у другога, јер је била једна крв међу њима од старине па су стога готови били да се покољу. Уколико су војници фишеке у пушку метнули, утолико се официјер дига. Војници су мислили да ће официјер командоват да изврше осуду на преступника, а други су чекали за стару освету да убије другога, а други трећега, а онадар ко кога могне. Но официјер не окрену се на кривца, но командова чети: мирно! И тако је убрзо уграбио, пријед но се издига са земље; тијем претече те не пуче ниједна, а да је једна пријед команде пукла, послије не би команда помогла, но би свршили да се прича за њину погибију! На оволику заборав на себе и своју част под ноге згажену, многи му Црногорци говорили би:

»Боље би било, господин официјеру, да си с мане своје намртво погинуо но што погibe наживо да примиш оволику срамоту!«

Ово су му обје стране говориле, непријатељи уживајући а пријатељи болујући. Но официјер је задовољан био са својом мирноћом, јер је зна да је добро учинио, па је окретао своје војнике у фронт цио дан, ка да није ништа ни било. А преступник је сјутрадан платио своју казну по закону. А послије сви су официјеру признали и благодарили, и они који су га највише корили и освету жељели и свој стотини погибију ковали, те би сва погинула; па и који не би убијен био од војника, или војник од њега, али ниједан не би оста што не би војничку казну поднио, теке су се онако намакли и један у другога пушке окренули; но ти Јовова побожна мирноћа уграби сваку казну и малу и вишу. 36.

Доста је за освету погинуло љуђи на ове стране, а доста су добри љуђи смели бестилуку љуцкоме да не изгину на такву работу! И ово је кћело на Љуботин да будне, ево како: Зачир и Дубова, два села љуботинска, која су имала међусобније свађа као друга племена, али откад је јачи суд не смију се бит међу собом за старе освете као пријед. Тако Дубовљани тражили су себи одушка за једну освету. Један Зачиранин убије Дубовљанина још у доба св. Петра, те се крв умирила и то вријеме заборавило, као много друго. Но Дубовљани, што се не смију осветит Зачиранима, јер књаз Данило сад суди жешће но су други судили, снађу овако и нареде да се побију. Дубовљани смисле како и суд неће више криве наћ: нареде једнога војника те викне из гласа:

»Ко је војник, ево вукови у Струге!«

Струге су једна гора под село Дубово. Зачирани дотрче на поклич, али овамо нема вукова, но Дубовљани наоружани чекају да се кољу. Но по обичају требало им се најпријед опсоват и доста ружније ријечи један другоме изговорит, па се послуже бит, како ће бајаги бој бит због псовке и данашње зађевице, а не за стару освету. Већ поче псовка и ружне ријечи. Сердар Шкрњо и капетан Томо, оба Кусовци, Зачирани, ускочише међу њима да бране и пријетећи судом, но се војници успламили, окренули пушке један у другог, само чекају који ће пријед почет. Сердар и капетан, кад виђеше е им не могу забранит покољ, сваки од њи викне своје ближе братство и пред њима ојдоше. Зачирани мораше пристат и по њинијем мислима вишу срамату понијет, но да су половина пред Дубовљанима погинули, јер није мала срамота окренут плећа непријатељу који и на мејдан онако дозива. Но сву зачирску срамоту понијели су капетан и сердар који и нагнаше да бјеже. Али пошто су се отријезнили, сви су им умјели благодарит. 37.

Бивало је појединце љуђи, или по цијело браство, који су тражили бој и кад нијесу имали кога светит, н'о оће да покаже своје јунаштво, е није грђи од другог. Тако је у Бјелопавлиће једно браство кћело да се побије с Бошковићима, и да им покажу е нијесу од њи грђи. У то се Бјелопавлићи скупе на збор пред црквом Светом Ћеклом. Ристо Симонов Бошковић на скупштину почео је говор ка и вазда што је чинио и народне послове справља, а други му помагали. Но данас бјеу друкчије уредили. Туро Вујошев Куковић уфати Риста озад за перчин, повуче и превије му врат. Тако је наређено било Туру да учини, мислећи е ће га Ристо испресијецат ножем кад га за перчин дофати, па онадар да се браство Ристово и Турово искољу међу собом да виде који су бољи. Тако су се браства раздвојиила и окренула пушке једно другоме, па чекају кад ће Туро погинут, па онадар сви да погину. Но Ристо ни уби ни посјече Тура, само што му је говорио кад га је држа за перчин:

»Пушти, бруко«, а по којом додадни:

»Пушти, бруко, да те Бог убије!«

Чудећи се Ристу што чини од њега Туро, Бошковићи су се на Риста иједили, стиђели се и говорили:

»Удри, ђе ти окиде нос!«

Но Ристо није се на то окренуо. Једва у неко доба пушти га Туро. Ристо, не окрећући се на њега, рече Бјелопавлићима:

»Зар оваква неваљалица да ве може наћерат да кољете друг друга?«

Војници, ка водом опарени, дигоше пушке на рамена; скупе се око Риста, који је продужио свој рад који бјеше пријед почео. 38.

У племену Љуботин је село Зачир, које се дијели на четири браства, ова: Кусовце, Калуђеровиће, Ђуровиће, Марковиће. Ова су се браства била међу собом девет година. У томе селу Зачиру бјеше Мићко Јовановић Кусовац, на којег ниједан војник у то вријеме покоља пушку није окренуо, но кад су се били говорили су један другаме:

»Немо` који Мићка убит!«

Тако су га чували, а он је доживио да и помири. Свак је приста како је Мићко река и нијесу се више клали. Мићко је и сабљом заступа племе љуботинско и њом смета нека****. Ево како: племе Љуботињани, Грађани и Добрљани клали су се с Ријечком наијом за седам година без прекида. У то вријеме пало је мртвије и рањеније од обје стране сто седамдесет љуђи. Цеклињана је више било од својије противника, па им је криво било да се понаполи бију, те су тражили како те казат да су бољи. И овако снађу: изаберу се једанаест Цеклињана који те на мејдан излећ Љуботињанима и Добрљанима. Цеклињани војском дођоше на главицу Милићевића. Мејданџије ношау мачеве и једанаест јабука, по обичају да и шиљу сваки своје мејданџији. У те ваљало је бројит Мићка Кусовца, јер су знали: Мићко ће им доћ теке се позову. Стога им требоваше објележит који ће на Мићка Кусовца. Но пошто казаше да неће ниједан Мићку на мејдан, а знајући да ће сам доћ, није друге било но да свако дома ојде без мејдана! 39.

Посилије овога Мићково јунаштво учини да се крв братска не проспе. Ево како: у један бој ова два племена уби пушка Мићка, сломи му руку. Глас допаде у Цеклин да је убијен Мићко Јованов. Опет се крену мејданџија дванаес. Скупи се војска ђе и пријед, на главицу Милићевића, отолен ђа шаљу мејдане. Но пријед свега ваљало је знат је ли Мићко добро убијен, имају ли се што бојат од њега, па пошљу Мару Ђурову, која је била удата на Цеклин, а родом са Зачира:

»Она, ка у свој род, може добро Мићка виђет и право ни казат, да се нитко не сјети.«

Она је дошла код Мићка, нашла га ђе начиње мелем од воска и шила да превије сам себе. Кажу, Мара кад га виђела, почела је плакат, говорећи:

»Стрико Мићко, јеси ли погинуо?«

Мићко:

»Не лажи, море, с твојијем плачем, знам ја што су те справили Цеклињани, да видиш како су ме даровали! Но им кажи: ,Сломисте му десну руку, но ће лијевом доћ на мејдан, ђе му гођ пошљете, даје ви поштену ријеч!«

Мара, кад дође код Цеклињана на скуп, на питање како је Мићко, одговори:

»Ка зло! Десна му рука сломљена бјеше, но је река да ће ви доћ на мејдан с лијевом руком ђе га гођ позовете!«

Било би љуђи који би рекли:

»Не бојим се ја од лијеве руке«, али се разнио глас да је он љевач био, и да му је вазда лијева рука мјесто десне служила. Тако Мићкова сабља затвори у корице из два**** двадесет и четири мача с једне, а толико их с друге стране, осим погибија те би се послје бројиле!

40.

Сердар Шкрњо Кусовац има је сина Ника и кћер Јаницу, млађу од Ника. А и Нико је млад, није још у бојеве одио, па је сестра сујмала о братову јунаштву. Кад потлашњега рата крену љуботински баталијон на војску ка и други, свака је мајка молила бога за сина а сестра за брата. Сваки бога моле да јој здраво дође, а особито кад је јединац. Може се вјероват да је и Јаница жељела да јој јединац брат здраво дође, али се не чу другога благослова од ње, но при кретању донесе му воде да се умије говорећи:

»Немо' ти, брато, бит страшљив, да ти се љуђи не ругају!«

Нико је гледа Јаницу и рече јој:

»Ја сам мислио е си у бригу како ћеш без мене ако погинем, а нијесам знава е се бојиш е не ваљам!«

Она му рече:

»Бидни ти добар, брато, па за погибују како бог дадне!«

Кад се чуло да се Нико ранио у бој под Рогаме, Јаница је сретна и весела била говорећи:

»Сад имам брата јунака!«

Мајка ју је плачући гледала, она рече мајци:

»Зашто плачеш, а знала си е је зато и отиша да и бије и да га бију!?«

41.

Неда, жена Ђура Мартинова с Медуна, а кћер Стевана Кркелина из Лутова, имаше четири сина. Овога потлашњега рата и она је била са синовима на војску, доклен се војевало на Медун и Фундину. Много бјеше стара, али није војску оставила. У један бој убише јој два сина — Милија се рани, а Јован намртво. Кад метнуше Јована у гроб, браћа поплакаше за Јованом, а мајка и остро погледа великијем очима црнијема, па им рече:

»А што плачете? Зар сте мислили да ми сваки здрав дома дођете? А, душе ми, ако још који не погине, боље да ве нијесам ни имала!«

Још је ту говорила; а била је говорница и тужбарница: купили су се око ње кад тужи ка око добра гуслара. Бјеше крупна раста, доста груба наочи, приличнија мушкоме но женскаме. Послије, кад су јој жене говориле:

»Што учини, Недо, зла ти срећа, те прекори синове да ти пријед погину!?«

Неда:

»Кад сам виђела турске љешине е су гору притисле, душе ми, у оне гомиле мртвије Турака, који је од мојије синова погинуо, ка да се родио!«

Рече јој друга жена:

»Богме си, Недо без срца, тек синове не жалиш!«

Неда њој остро:

»Муч, бруко од бруке, да жалим синове кад се царство дијели! А да за кад ћу и штеђет!? Ја мислим да ми од старости кашљу на упрет код жена!«

Опет друга жена:

»Добро си кад мош без синова!«

Неда:

»Кад сам виђела турску погибију на Медун и Фундину — што нијесам мислила да ћу то никад виђет — сад да су им прости и они на Косово, а не мари што су моји погинули! С турском погибијом сви да те ми погинут, ка да би ми се посветили! Па ено од оне два старија нека ћечица!« Друга жена:

»О, зла ти срећа, кад остаде без онаквије синова!«

Неда:

»То и оћу да се зову синови и да гину, јер кад не би гинули, бише се звали кћери а не синови, оста би укор на њин траг!«

42.

Века Илинчића — онога који не уби Перуту Дрљевића — уби Ровчанин Радован Кукорога, па утече. Ровчани уфатише Радована и даше га Морачанима, ка зликовца да га убију, ма Морачани га не убише, но га поведоше а Века мрвога понесоше код Илинке, мајке Векове, ту да га убију и Века освете ђе му мајка гледа. Мишљау: лакше ће јој срцу да будне кад ће гледат ђе јој Веков крвник мре. Рекоше јој:

»Ево крвник Веков, да га овђен убијемо!«

Илинка на брзу руку узе комат љеба, даде му говорећи:

»Јеђи, Радоване, па иди дома! Ја кад не гледам Века живога, нећу ни да гледам тебе мрвога!«

Па се окрену на Морачане и рече им:

»Немоте га који убит!«

Љеб му је дала на брзу руку за знак да не уитају и да га не иубију, јер на со и љеб није обичај нитко да убије. 43.

Везир скадарски изагна из пашалука скадарскога бега Зотовића. Но бег се наша од оније јунака што не бјеже: поби се с везиром, узе му Спуж и Подгорицу, изагна му војску из Зете, а везира одвоји од његове војске и затвори га у кућу Беговића у Зету. Није потребало више но да се наложи кућа вр везира, да у њу изгори, а бег би се осветио своме противнику. Али знаде колику ће тијем штету учињет браћи Турцима ако осветом угађа своме ћефу, па отвори ћеф на турску корист, отвори кућу, пушти везира из затвора, те он здраво ојде, а бег Зотовић без освете сам себе остави, само што му је држа Зету на силу те је на њу једанаест година судио. Послије једанаес година удари везир на бегове Зотовића и Алилагића, изагна и из Зете и Подгорице. Кад су се њине војске биле око Подгорице, погонише се од Старога Града и Рибнице до Везирова моста. Везир је гледа са Старога Града како бег Зотовић игра коња између бојева, угони га у везинову војску, те му и бије и сијече. Иако је везир жалио своје Турке који му гину од бега, ипак занесен његовим јунаштвом изговори:

»А, машала, што је родила була Турчина, немоте га убит, турске ви вјере, но дако ми га жива уфатите!«

Види се лијепа миса у везира, да добро мисли и лијепо збори! 44.

Чевјани ударише на беглук Љубовића у Ерцеговину, плијенише стоку и доћераше преко Фудужа никшићкије. Бећо Плећевић, Никшић, са четрдесет Турака био је у чету, па кад опази Црногорце, оћаше им ударит. Ускок Црногорац Томо Цуца, који је с Турцима био и који је познава Црногорце свакојега по имену, Турцима и каза. Бећо, кад знаде који су, не смје ударит, но посла у град никшићки, те му дође у помоћ Турака. Сад има Бећо сто и педесет, али свакојакије, те не смије им ударит, јер знавау какви су Марко Вукотић и брат му Кејо и њиова чета. Али начини Кејо те им ударише. Ево како: Марко је с дружином ћера плијен, а Кејо са седам друга иша озад и чува стражу да им Турци изубаа не ударе. Чета није смјела сврнут да пије воде на Турунташ, но преко Бијеле Горе, кудијен нема воде. Марко с дружином у једну букову дупљу нађу мало воде, тек толико да сквасе уста. Кејо, кад дође, не нађе ни кап. Рече:

»Више се трпјет не може!«

— па ојде на воду. Залуду су му говорили:

»Не тамо, Турци су на воду!«

Kejo je reka:

»Не знам, али је боље од Турака погинут али од жеђи цркнут.«

И ојдоше међу Турке, те и све побише и посјекоше, па ондар ударише на Марка. Без знака јуришише у плијен. Црногорци не кћеше оставит плијен, но се поклаше, те зачудише Турке. Али опет Турци уздау се у своју јачину. Тако су се били цио дан и замркли су у пуну гору обје стране. Црногорци су заклали од плијена меса те су пекли за вечеру, и знајући да немају Турци вечере, дозваше и Црногорци:

»Оте да ви дамо меса, Турци!«

Турци зачуђено питају: Ругате ли се или истину зборите?« Црногорци:

»Не, богме, но одите да ви дамо да ијете колико можете.«

Тако им даше те су лијепо вечерали и коначили ка да су били пријатељи а не крвници. Сјутрадан свак дома, а Турци зафалише. 45.

Близу Скадра уби неки Турчин брата Ћор—Суљова. Убица, знајући какав је Ћор-Суљо јунак, није смио излећи из своје куће. Ћор-Суљо пошто се увјерио да га неће изван куће фатат, пође му на кућу. Прими се на кућу, развали покривач и друго што му је сметало, па је гледа свога крвника како замишљен сједи. Онадар је запео пушку разгађајући у који ће га дио тијела убит, мислећи како ће му пјесму свр куће запојат. Чињаше му се да ће га његов брат из гроба слушат како му с крвничке куће пјева брат. Ћор-Суљу се чињаше да нема силе која би му задовољство оштетила, или крвника брацкога отела! У то запоја кокот. Замишљени крвник Суљов искрај огња рече кокоту:

»Свијетло ти грло, сине кокошкин, кад те није стра од Ћор-Суља.«

Ово чу Ћор-Суљо, па рече свр куће:

»Је ли те много стра од Ћор-Суља?«

Он диже очи навише оклен је Суљо говорио, па рече:

»А стра ме од њега!«

Суљо:

»Не бој се, но ми отвори врата!«

Крвник отвори; Суљо уђе и опрости му брата! 46.

У бој на Граово, кад су Турци окренули да бјеже, Црногорци, који је кога уфатио, сваки је свога посјека. А Драго Јокв Петровић није свога роба посјека, но је пред њим иша. Било је Црногораца који су се ругали кад су виђели како Драго иде, те би роб мога утећ и Драга убит. Но је Драго вјерова у свога роба толико да му нареди да га обритви. Томе су се највише ругали. Но Драгу није допуштила душа да брка љубав с Турчином, но га је повео код своје куће на Његуше и држа га три године ка брата. Послије посла га је ђома у Румелију. Ови два јунака који се опријатељише у онакви окршај нијесу један другог заборавили, но су слали дарове један другоме: Драго Ибраиму у Румелију, а Ибраим Драгу у Црну Гору. На далеко њини поздрави престали су кад су умрли. Проста им душа! 47.

У неко село недалеко од Скадра уби Турчин Турчина, па се убилац затвори у кућу своју да га не убију рођаци погинулога. Но један дан искочи из куће и идући џадом запјева колико му је грло дало. Близика убијенога чекала га је на друм да га убије, да се освети. Кад га виђеше да пјева идући путем без страа, за чудо би крвницима, па рекоше међу собом:

»Може бит да се помамио, но да га не убијемо док видимо је ли здрав, јер ћемо се осрамотит ако убијемо манитога чојка!«

Кад онај дође међу њима, они га опколе, како не може утећ. Рекоше му:

»Стој, не бој се!«

Он је стануо да га ни бриге није. Уфатише га и запиташе:

»Јеси ли ти здрав или манит?«

Он:

»Здрав сам«.

»Па како смијеш путем одит појући, а знаш да си крв дужан и да ћемо те убит?«

Он:

»Знам.«

»Па што чиниш то, а велиш да си здрав?«

Он:

»Имам злу жену, од које ми се све плаче, па реко из затвора да ижљежем и запојем мало да заборавим жену и оданем душом па иако ћу погинути, ка ево што погину.«

Они њему:

»А зашто да се тако помамиш од жене и да не жалиш умријет?«

»Жа би ми било умријет кад би има пара да дам жени по шеријату што је њено, па да ју пустим; а овако сирома немам пара, а од вас излећ не смијем; а кад у затвор живјет не могу, севап ћете учињет ако ме убијете, своју крв узмете, а мене од жене избавите!«

Они му крв опростише и даше му пара колико турски закон прописује говорећи му:

»Иди дома, ишћерај ју, па нити од ње нити се од нас плаши!«

48.

Због неке свађе уби Шпадијер Кустудију. Брату убијеног не испаде за руком да убије крвника и освети брата. Но у један бој црногорски с Турцима уби пушка тога Шпадијера, убицу Кустудије Црногорци, сапрти од навале турске, оставише да га Турци сијеку. У то наљеже Кустудија. Шпадијер му рече, лежећи рањен:

»Удри сад Кустудија, доста си муке видио тражећи ме да ме убљеш и брата да осветиш, сад ти је запало што си жељео!«

Кустудија се окрене на свога крвника и одговори:

»Баш ми је данас у дио запало да не дам твоју главу Турцима да сијеку пријед моје.«

Диже га на раме и понесе испред Турака, а кад стиже изван бојишта, даде га његовој својти говорећи му:

»Ајде, вида' се, па кад оздравиш, убићу те за брата!«

Тако је и било; пошто је оздравио, убио га. 49.

Ђуро Прелов, Бајица, с неколико дружине четоваше око Пламенаца, да и бију и освете неке своје рођаке који су од њи погинули. Пошто нијесу могли потрефит да убију неке од најбољије, други кћеше да убију њине синове, но Ђуро Прелов не даде говорећи:

»Оћу да убијем ко ме убио, јер друкче звала би се срамота а не освета. Ко бије нека је и убијен, тако се јунаци свећају; а љепше је пред богом и љуђима никад се не осветит но овакве младиће убит!«

И тако синове својије крвника пропушташе, а Бајице отидоше дома, без освете тога****. Како су се послје мирили, не знам, теке знам да је по томе говорио Ђуро Прелов Саву Пламенцу:

»Оди, синовче, да пијеш ракије, пошто те нијесам закла ондар кад ти нијесам оца мога дофатит да га убијем!«

50.

Јошо Станојев из Фундине и Медо Селманов Ђечевић из Подгорице били су побратими још у младе године. Лијепије прича бјеше о њима у народ. Говораше се да нема два љепша од њи у царев пазар. Али за Меда се говорило да је љепотом достојан Јошу за побратима и да ће му ризикат јунаштво да бидне љепши гледат но бољи јунак бит. Али ја нећу народња гатања овђен набрајат, но само испричат један догађај. Јошо дође у Подгорицу за неки свој поса, мислећи да нете Турци дознат за његов долазак. Но Турци опазе, скупе се и опколе га са сваке стране. Јошо, кад виђе своју погибију, ускочи у једну зидину, оклен је мислио да ће побит Турака неколико пријед но погине. Турци су виђели злу прилику да га нете убит без своје погибије, кад га не уграбише из прве, па су и они заклоне нашли иза својије кућа и догања, како и није Јошова пушка могла побит. Јошо сад виде да ће погинут без замјене, теке Турци не принаглише на њега да га убију са својом погибијом, но се почеше заклањат. Зна је да те се Турци на своје куће и авлије примит да га озгор убију без своје погибије. Јошу је сад мала смрт при срамоти, е ће му се говорит:

»Погибе Јошо Стојанов насред Подгорице а да не проспе кап крви турске! Томе се није нитко нада!«

Јошо је залудо довикива:

»Срамота ви је, Турци, савијат се иза ћошева од кућа булама испод прозора!«

Турци су му говорили:

»Сад ћемо доћ, али не по твом ћефу, но како ми оћемо, по нашој вољи!«

Тако и оћаше бит, но дотрча Медо Бечевић проз Турке, ка разјарен лаф, вичући Јоша:

»Удри, побратиме, зар ти да се осрамотиш, а подгорички Турци да се фале како су ти неистурену пушку нашли и нож неокрвављен!«

Ускочи код Јоша говорећи:

»Сад ако је була родила Турчина који смије излећ на мејдан да покаже своје јунаштво!«

Турци сад озлоијеђени на Меда кћели су оба да убију. Браство Медово, кад виђеше ђе им Медо хоће погинут, ускоче тридесет Бечевића, окруже Меда и Јоша. Кад виђеше Турци е ће бит толико поклање, пропуштише Бечевиће те отпратише Јоша дома, и Турци изгубише лов који им бјеше у шаке доша. 51.

су по имену била: Јусуф Вранић и барјактар Драгуша. Турци су кћели убит Црногорца, но Јакуп Вранић, брат убијенога Јусуфа, уфати братова убицу говорећи:

»Не удри Црногорца ко је Турчин, е ја данас гинем за њега и опрашћам му својега брата којег ми је нектећи убио. Тако тражим и ви да му нектеће злочинство опростите. Знадите ја гинем за њега, а и ви ћете неки од моје пушке погинут, јер сматрам за дужност бранит правога, а сви знате да је прав, па не могу допуштит да се мој брат правијем свећа и мртав огријеши и осрамоти!«

Озлоијеђени Турци дигну оружје на Јакупа и Црногорца да и убију, но један дио добродушније Турака прискочи у помоћ Јакупу и Црногорцу, узеше и међу собом и одбранише од погибије. Црногорца поведоше код забита Али-спаије Лекића, који га здраво дуима оправи, а Јакуп Вранић доби аферим од свију Срба и добрије Турака. 52.

И за мало лијепо људи са задовољством зборе како јунак не прима туђе поштење. У један бој, кад су се били Кучи и Пипери, неки Турчин па-не од пушке кучке. У то војници завикаше:

»А, не било урок, уби га Иво Јоков, вазда му пуцала!«

Иво рече:

»Не уби Иво Јоков овога, богами, но Перован Лацов и њему честитате пушку, а мени ћете за другим ако га убијем!«

За ову су ријеч више о Иву лијепо говорили но да бјеше десет Турака, убио. 53.

Тако се и Мињо Ађжијин у народ поменује да није стио пристат да је најбољи јунак, ка што су му говорили. У један бој Куча и Пипера с Турцима, пошто се бој раздвојио, говорило се ка обично:

»Који би данас најбољи у ови бој?«

Сви рекоше:

»Најбољи Мињо Аџијин, Пипер!«

Он, кад чу што зборе, стаде међу војском и рече:

»Нијесам ја данас био најбољи!«

Питали су га:

»А да ко, Мињо?«

»Један Куч био је бољи од мене!«

Питали су га:

»Који је то Куч?«

Мињо:

»Не знам ја, теке му висаше о пасу ћеса дуванска од зелене свите!«

Дружина:

»Познајеш га ти, пријатељ ти је, па оћеш да му јунаштво дигнеш, а себе се не бојиш но знаш да си најбољи!«

Мињо:

»Не познајем га који је, а познајем да је бољи од мене. А што кажете да му дајем јунаштво, богами сам се ваздан мучио да му га одузmem и мене даднем, али не даде он, но ја два крока пред њим, дако биднем бољи, но он опет преда мном и четири крока! Овако је било цио дан, док је бој траја, он вазда бјеше ближе Турцима од мене!«

Војници:

»Свијета ти образ, Мињо, јунак и јуначки говориш!«

Мињо:

»Нема ту јунаштва, но истина! Кад му га нијесам мога уграбит ђе се мејдан дијелио, нећу ни сад да ми га дајете!« Војници пиперски сви на њега:

»Зашто даде, Мињо, Кучима поштење, а мога си га у Пипере донијет?«

Мињо:

»Муч, бештијо, на та' начин ја би срамоту у Пипере донио, а не поштење! За свакојега чојка љепше је у средњу или задњу дружину војеват но у прве се на оруже другога надат! Тако сам ја на мој над и мога оружа поштење тражио, а не да ми га Куч дадне његовијем оружем!«

Послије, кад су тражили који је то Куч пред Мињом био, нашли су да је Вецо Мушков с Медуна, Лаковић. 54.

Кад је погинуо делибаша с војском на Морачу, Турци од његове војске, који су утекли и дошли дома, чуше да је погинуо и Мркоје, сердар из Пјешиваца, који је одио Морачанима у помоћ. Турци, кад чуше да су таквога јунака српскога убили, овеселише се ка да су битку добили. Уто поиташе да кажу своме старешини Осману Мушовићу, капетану града никшићкога, да од њега бакшиш и аферим приме. Но Осман капетан, кад чу за погибију Мркојеву, рече:

»А није погинуо сердар Мркоје, ни-да-бог.«

Онда Турци:

»Јест, богу шућур, сад смо весели, ка да нијесмо онолико брата оставили на Морачу!«

Осман капетан:

»Јазук је добога изгубит онаквога чојка и комшију!«

Турци:

»Изгубили смо крвника, те смо браћу осветили!«

Капетан:

»Истина, био је крвник турски, али је био свијетли образ себе и нама. Од онаквога комшије могло је бити Турцима штете, а никад срамоте, која је гора! Сјутра кад дође вакат да се миримо, коме ћете послат грађане да ви на станак дође, с ким ћете мир чињет и народне послове свршават? Све ће ви бити танко и мршаво без Мркоја сердара. Тако и рат кад бидне, онаквијема треба прво објавит, са онаквијем се мили бит, мирити«

Турцима је најпријед тешко било на капетана што жали сердара, али пошто је капетан изговорио и Мркоја жалио, Турци рекоше:

»Ти говориш, капетане, што пристаје тебе, добри доброга да жалиш, но ми други не можемо тако, но кад кукамо ми Турци, богу шућур е кукају и Пјешивци!«

Тако и остаде свак при своме; не мога капетан Турке ожалостит, а они њега још мање овеселит с погибијом Мркоја сердара!
55.

Остала је ријеч: поклаше се ка Кучи и Клименти! Ево са часа се кољу ова два племена. У љето издижу на своје планине једни према другије. Свакојега љета састају се да виде је ли се што зло догодило и да помире племена. Главари су вазда мирили с обје стране, а кад и нијесу могли помирит, ондар су се били и друга зла чињели, колико је ко мога. Тако и неком приликом кћеше да учине. Састаше се Кучи и Клименти у Јарчицу, ђе су се често стајали, али на састанцима вазда су се обје стране покољу надале, па су се вазда и спремне држале обје стране, јер мучно да би добила она страна која не уграби прва! Истина, ту ками би свако добио, теке морају обје стране гинут, али од које стране више погине, та је изгубила, макар да јој један више погине! Али ови дан није било прилике за бој, но тек се војске састаше, умијешаше се и почеше заједно бјелегу по обичају гађат, а главари који пресуђују сјели су по обичају на ону малу долиницу, ђе су могли прекрстит по турски ноге ка око трпезе. Главари су расправљали што им требају, а војници пуцали на бјелегу, натјечући се ко ће боље убит. Уто један Куч и један Климента реку један другоме рђаве ријечи и дофате се за оружје. Око те мале ствари получише се, Куч на своју а Климента на

своју страну, те једно другому окренуло пушку у прси. Сједећи главари, кад виђеше, и они се дигоше и утече сваки на своју страну. Но Вукић Попов, Куч и Прел Ђелош, Климента не дигоше се, но су мирно сјеђели међу војском, која је чекала запетијем пушкама да се они два дигну, па да проспу огањ један у другога. Али Прела и Вукић не кћеше се дић, но сједе ка да је све мирно око њи, и прекорише главаре који оставише своја мјеста, говорећи:

»О, ви сте дошли да мирите и судите злочинцима, а сад опет пошли сте и сами зло да чините!«

Главари се постиђеше и дођоше опет на своја мјеста и продужише свој рад, а војска, ка квасна, свак пушку о рамену, без ћефа, нијесу ни на бјелегу више пуцали, но им оштетише намјеру Вукић и Прел, а оћау учињет да се прича за њин крвави састанак. 56.

Петар Зоговић, Куч, Криводољанин, отиде у Пецку наију од сиромаштине, ка што су млоги из Куча тамо одили и љеб тражили, а неки и гинули од Турака и Турци од њи. Али нека други, но да видимо за Петра, ђе смо га оставили у Пецку наију и ђе је љеба наша да се презими, па кад дође прољеће и озелени гора и долина да се дома врне. Петар погибе, ево како: Дођоше у Дечане два бега Соколовића из Скадра а с њима тридесет Скадрана, који су дошли да опљачкају намастир, па ако им се не би шићар доста учинио, могу приузет у народа ришћанскога. Турци су искали паре калуђеру да и без бољоглаве да. Калуђер не даде. Турци га свезаше. Калуђер не кће дат ни свезан. Турци почеше калуђеру ударат муке. Глас се чуо у Стару Србију да су Скадрани у Дечане. Народ српски није има кад жалит калуђера ни црквоне паре, јер су се Турцима на кућу надали. Но Петар не чека Турке на кућу, но ојде к њима у Дечане; нађе бегове у калуђерову камару ђе претресају ковчеге и друго, а калуђер свезан међу њима. Је ли Петар што говорио Турцима али калуђеру кад је уљега у камару, не зна се, тек зна се да је убио обадва бега из двије мале пушке. Турци, кад погибоше бегови, почеше бјежат из намастира. Петар препуни пушке мале, па велијама удри на друге Турке. Турци избјежаше из авлије. Не говори се је ли послје којега Турчина убио али не, теке Турчин који је потлашњи из авлије утека убио је Петра. Петар паде мртав, а Турци који не погибоше без обзира утекоше. И остаде ријеч да Турци ништа црквено не оштетиле до игуманове браде. Петар је укопан у цркву, ђе су му и сад кости. Калуђери су окривјавали Петра што јуриша у Турке ка помаман, а мога је Турке побит и жив остат. Бој Петров с беговима опјева је у народне пјесме наш народ уз гусле, а арбанашки из гласа! 57.

У друго сам каза како се близакају и траже један другога племена у Стару Србију и Брда и Црну Гору. Тако се дичи свој са својијем, не гледајући што су им вјере раздвојене, те више пазе превјерена браћа у Стару Србију нас у Брда и Црну Гору но ми њи у Стару Србију; пријед би они ризикали да учине што за нас но ми за њи. Они се чак могу и свадит прегонећи се чија је

боља својта. Ево примјер један како се својта пази: Турчин неки у Стару Србију убио је и посјека Куча, па је прича друштву како је убио Куча и посјека. Ондар Мурат-ага Галић, подријетлом Куч, припита га:

»А, богати, кад га посијече, рече ли ти што тај Куч?«

Турчин одговори ладно:

»Рече ми само једну ријеч!«

Мурат--ага:

»А која је то ријеч!«

Турчин:

»Рече ми: ,Не посијеци ме, ја сам Куч, имам браће Куча, - који те ме осветит'!«

Мурат-ага рече:

»Па није те лажа, ја сам му брат«, па узди кумбуром насред прси. Турчин паде мртав, а Мурат-ага утече у гору, те је много страда од суда турскога. Али он се дичио доклен је гођ жив био што је осветио Куча којему није ни имена зна, само је зна да је Куч! Мурат-ага био је забит послје у Беране и Бијело Поље. Доскора је живио. Тако се по цијела племена око својте могу свадит, ка берушко племе око Куча које живи у Ђаковицу, Призрен и Пећ; гашко око Бјелопавлића; кастриницко око Васојевића итд.

58.

Вучина Ачин из Куча, Вујошевић, са села Момча, четова је око Турака ка и други Кучи, Турке убива и плењива колико је мога. Најзад убише Турци њега, сломише му ногу, уфатише га и понесоше рањена у Гусиње Ђуљ-бегу Шабановићу, који је био ту забит. Кад виђе Вучину, рече му:

»Оли се потурчит, па да ти сва зла опростим која си Турцима учинио, па да те не посијечем, но да те извидам и здрава дома вратим?«

Пошто Ђуљ-бег виђе да се Вучина не окреће на те ријечи ни на муке које те му душу извадит, но рече Ђуљ-бегу и Турцима који су с њим били:

»Није мене спасеније у турску вјеру, но у турску сабљу и ришћанску вјеру.«

Ђуљ-бег му рече:

»Аферим, каурине! Алал ти вјера! Извида га с највишом пажњом; у кретање дарова му коња и оправи га здраво дома.

59.

У један бој Бјелопавлића и Турака спушкије у Малу Главицу рани се Ајдар Цукић, Турчин из Спужа. Иако се је говорило да га је убио Стано Ружин — бјелопавлићи јунак, који је друге Турке био и сјека, те му стога и послјије његове смрти живи име меду српскијем и турскијем народом — али иако је војска говорила да га је Стано ранио, будући да су многе пушке пуцале, ка обично у бој, те стога се не може право знат је ли га Стано ранио, теке се зна да је Стано отиша да га види и да му по обичају ране честита. А то је било овако. Пошто се бој раздвоји, пошли су Турци и Бјелопавлићи сватко дома. Но Стано, кад чу да му је пријатељ Ајдар рањен, није има мира да почине од боја уморан код своје куће, но узе једнога овна на раме и преко Бјелопавлића дође у Спуж, између турскије кућа и стража у варош, на врата Ајдарова закуца; а кад се отворише, Стано назва:

»Добро вече!«

Ајдар нема кад већ ка друга чељад да одговори: »Добра ти срећа!« но лежећи рече:

»А што си доша, Стано манити, од бога јакога наша!«

Стано рече:

»Доша сам да ти ране честитам и да видим оли умријет од ране? Па, кад се говори да сам те ја убио, оћу да те ја видам и мога овна одерем и у његову ти кожу ране обложим.«

Рече Ајдар:

»Еј, Стано манити, не знаш да ћеш ми ране отроват и част обрљат ако те Турци убију идући к мени? Тијем убијаш част моју и мога свакога! А што си ме данас убио, то да ти је просто пред богом и људима, а ево чим ме убијаш данас ако погмеш, то ти

непросто, већ проклето пред богом и људима и арам ти љеб пријатељски који смо заједно изјели! Ти знаш, Стано, што си Турцима зла учинио? Би те радије Турци убили но двадесет другије Брђана, а сад си донио главу да ти ју ласно узму и побију на спушки град, ка што су жељни то виђет!« Стано:

»Не бој се, Турчине, није мене ласно уфатит. Ако ми претеку пут кудијем сам доша, ја ћу скочит у воду Зету, препливат и утећ.«

Па није Стана све бркало, но закла и одрије овна и обложи ране Ајдарове у кожу, па рече:

»Збогом, Ајдаре, и да си прост, и ти мене опрости ако ме Турци ноћас убију; ако ме не убију, а ти оздравиш, виђећемо се онадар; но сад збогом!«

И Стано запетом пушком искочи из куће, проз варош и турски народ, поноћи, невиђелицом. Како је проз Турке проша, он зна, а да је дома здраво доша, то и други знају. 60.

Војвода Новак Бегов, Бјелопавлић, са села Виша, имаше злу снау, жену својега сина. Ова је жена рђава владања према свакога, ка и према својега војводе свекра, којему су се чудили сељани и говорили како може трпјет такво зло у своју кућу ка војвода, којему би требало да и другу кућу племенску одбрани од таквога зла, а не себе и своју! И његова жена, стара војводиница, говораше:

»Како ћеш ти ка војвода у племе добро чињет и од зла бранит оволики народ, који се нада добру од тебе, а ти не мош помоћ сам себе и својој кући од своје несретне снае!?!«

Војвода једном рече свијема који га корјеше за снаино неваљалство, рече им да су незналице грјешне, који злоћом оте да зло утамане, не обзирући се на бога и његов закон!

»Но мислите да би требало да сам ја мојој снаси ка она мене, и да њено усвајам, а не оно што ми је богу благодарит и снау жалит, е јој помоћ не могу од њенога зла, с којијем више зла чини себе но другијема! Стога жалим е не могу учињет да мање она саму себе својијем злом мучи, с којијем не да себе мира. А што друге мучи, то сви шалећи се и презирући ју могу поднијет!«

Оваквијем ријечима учинио је војвода те је сватко мање за увриједу прима неваљалство његове снае, да вишина имају сажаљење према ње ради ње, но ради себе, е досађује другијема! б1.

Каза сам пријед како Турци подгорички мудро претрпјеше неколико догађаја који се у пазар догодише, да не учине освету, нпр. кад се коме омакне пушка нектећи у пазар, ђе је много народа, па она пушка убије људи колико може олово пробијат. Тога се је догађало често у подгорички пазар да по неколико људи убије једна пушка. Али није се нашло Турчина подгоричког да освети брата, или сина, али другу својту од онога што му је својту убио намртво или га ранио; сваки је од својте опрошћен био, а неки је сам себе опростио, који је мога изговорит пријед но је умро. Како је ко опрашћа пријед је казано, а сад да кажем за једнога који није претрпио ни опростио, но се је осветио и сам себе међу Турцима подго-ричкијема име надио. Овако је то било. Два Турчина из Подгорице, Крњић један, а Ромадановић други, и два калајџије, кренуше да иду у Скадар, но у пут омакне се пушка калајџије, те уби Ромадановића. Крњић свеза калајџију који нектећи уби Ромадановића, с том намјером да ће га Ромадановића браћа пријед и лакше опростит кад свезана калајџију нађу, као што су други Подгоричани опростили својега таквога. Но Ромадановићи не одржаше обичај подгорички, но убише калајџију и осветише свога брата. Турци подгорички нијесу и по закону могли окривит за освету; теке и обличише за такву освету и прозваше »Поганчевићи«. То је име остало њиноме потомству, те се и сад лако зову. Подгорички Турчин и сад један другоме рече:

»Ђе си то купио!«

рећи ће му:

»На догању Поганчевића!«

Од овакије ријечи то се браство стиди. То може вјеровати они који сад то зна, кад се о томе говори, како се Вранићи и Лекићи с дружином диче, којијема су стари такве изгубе опрашћали говорећи:

»Ако су наши стари браћу губили, они се нијесу осветом осрамотили, но су образ сачували, а једни Ромадановици изгубише обоје!«

Овакве су примјере млогима потомцима стари оставили, да им се њина браства једни диче, једни се стиде проклињају, или се диче владањем својине предака који су давали примјер простоме народу, којијем не управља власт ни владалац. Но је с овијем оваквијем примјером сам себе народ оснажио да честито награди, а нечестито нагрди! За ово и овакво поснаживали су поједини људи народну ћуд, те су добротинства у народ сјала, а неваљалства су аламетом проћерана више од простога

народа, и да ју је теже понијет, но ђе би власт и владалац неваљалство прогонили, јер народ не прогони за плаћу ни другу себичност и величину, но се ту даје без придавка своје име, како ће га себе ко нађенут, зло или добро! Народ прати ријечи једније љуђи, па не гледају јесу ли то мале ријечи, но колико су близу истини и каквијем дуом миришу. Из тије ријечи ваде примјер с оба двије стране, да се једној ближе а једној даље. 62.

Пита књаз Шута:

»Али си бољи ти ал' Божица Радованов, Шуто?«

»Бољи Божица, господару.«

»Ада јеси ли бољи ти али Саво Перованов?«

»Бољи Саво, господару.«

»Ада јеси ли бољи ти али Мацо Лазарев?«

»Што велиш, господару!? Бољи сам ја но стотина онаквије ка Мацо.«

»Ти си, Шуто, добар био док бјеше млад.«

»Нијесам, душе ми, но су бољи други Кучи били од мене!«

»А који, Шуто?«

»Поп Ђоко Милачић и Асо Марашев Улић. Кад гођ сам се с њима саставио, бон сам се раздвојио.«

— »А зашто, Шуто?«

»Зато што се све више увјерава да су бољи од мене! Али од попа Ђока оћаше ми по мало обладит да мамим наду сам себе, е га је књига и наука помогла; а да није учио, може бит да не би од мене бољи био; али за Аса Марашева, који не бјеше учио колико ни ја, виде да га није ништа помогло, до само рођење бољи но ја да је.«

63.

На сједник Медуњани разговарау се какав је ко и ко је бољи од кога. У то рече Томо Петров:

»Од свије људи што сам досад гледа би рад био да сам бољи и љепши без од Божице Стојанова, а од њега не, тек да сам таман ка он.«

Једни му рекоше:

»Ти си, Томо, љепши и бољи од Божине.«

Томо рече:

»Не, богме, но бољи Божина, но је Безијовац, од нејачега браства, а да је Поповић ка ја, ондар ти би видио ко је бољи, ја али Божина!«

64.

Ђака, жена војводе Чубра на Медун, носила је бурило воде с Кофе. У село, на крај улице, сретe Ђура Мартинова. По обичају тога времена жене су звале близику својега мужа

»Ђевере«

или »брале«, ако је постарији годинама, зван га »стрико«. Кад је Ђака рекла:

»Добро јутро!«

не знам али »брале« али »стрико Ђуро«, он јој рече:

»Добра ти срећа!«

»А што ијеш?«

»Ово један клас печени.«

»Па што га кријеш под струком од мене?«

»Ја теке мучно ми је да ме гледаш идући ђе ијем.«

»А ја мислим е ти је жа да ми даш, па га стога кријеш.«

»Није, душе ми, но ћу ти дат ако ћеш.«

Сломи од класа, даде јој и рече:

»Сједимо док позобјемо ова зрна, е оћу да те нешто питам и да ми право кажеш. Кад си се удавала на Стијену Пиперску, ђе се говори да су најбољи људи у нашу земљу, а сад си удата у Поповиће, а и нама говоре да смо добри, ти знаш нас и њи! Сад оћу да ми право кажеш: али смо бољи ми Поповићи, али Божовићи?«

Рече Ђака:

»Жа ће ти бит да ти право кажем, Ђуро.«

»Неће, душе ми, па и да ће, ти за то не мари; но ко не може поднијети да му се право казује, он нека цркне! Но ми право кажи, образа ти!«

»Оћу, образа ми, а то ми је ласно умјет да ти кажем! Ви сте Поповићи и бољи и гори од Божовића.«

»Ма како може бит то да смо ми и то и то, бољи и гори!?«

»Ево овако: у вас има добрије, код цара да га метнеш и да те не боли зашто си га метнуо на мјесто које не заслужује; а имате и да га метнеш код најгорега Циганина и да не боли душа е му нијеси наша мјесто за њега достојно. А у Божовиће нема ка код вас за цара ни Циганина, но су они у скуп да не знаш који је од кога бољи, е они никоме не приличу до сами себе! Ето, то је што сте ви бољи и гори.«

65.

Крко Касомов из Фундине, Рашовић, био је народни љекар, одио је по народу да вида ... Једном кад је одио преко села Вуксанлекића у Оте, иска је женама воде и оне му дале. Он, пошто је пио, река је:

»Ова ви је вода врућа.«

Жене му посмијевајући се рекоше:

»Ако тражиш студену воду и вруће олово, ајде у Фундину, тамо ћеш наћ обоје, а у нас нема тога.«

Он се је чинио ка и да не зна ће је то Фундина, јер не би добро проша кад би се знало оклен је, па је на друго скренуо говор и пита жене:

»Ђе су ви људи?«

Жене му рекоше:

»Ето и на Медун у Поповиће, ако питаш за љуђе (јунаке); (у арбанашком језику каже се за сваку мушку приспјелу чељад, »трима«, тј. јунаци). А ако питаш за неку мушку чељад нашу, отишли су да ору и љебом себе и нас ране.«

Он, видећи, куд су жене забраздиле, рече им:

»Ја сам био једном преко Медуна и пита жене Поповића: Ђе су ви љуђи?' А оне рекоше: Ето и у Вуксанлекиће! А ви кажете да су у Поповиће! Ја не знам кога ћу вјероват!«

Жене рекоше:

»Нас вјеруј, ми ти право кажемо; јер то и други знају и говоре, а не ми саме, које бисмо раде биле да су Вуксанлекићи најбољи, кад су наши, али не можемо лажат!«

66.

У прво сам забиљежио грозно убиство Милоша Мићина, којег своји кумови на своју трпезу убише, Мишо Пешов и Шћепан Пешов, којег су светили Поповићи од Ивановића, и десетина изгинули од ова два браства за то. Али нијесам поменуо једну освету која је кћела да буде, и народ с неком побожношћу о њој говори, а то како су Јован и Лука, браћа убијенога Милоша, отишли да убију Миша, убицу Милошева. Кад су му дошли на врата од куће, нашли су га ђе сједи кад огња. Они с прага од куће упале двије пушке у њега, које пламмуше а не уздише да пукну и крвника убију. Мишо, кад виђе двије пушке ђе омакоше у његове прси, није се ктио уклонит, но је мирно гледа и река:

»Нареди опет пушку па удри, Лука Мићин; дужан сам ти крв, вакат ми је да погинем и да ти платим! Нећу ти колецнут испред пушке, но удри без бриге!«

Лука, кад је то чуо и видио, река му је:

»Да ти је божа вјера умирисмо се на те ријечи; неће већ моја пушка тражит да пуче на тебе, па ти богу одговарај што си закла мога брата а твога кума!«

Ово се Луки и Јовану увелике међу народом броји стога кад не кће Мишо, њин крвник, да се брани, не кћеше ни они њега ка свезана да убију, но још опростише брата да га никад за крв не траже! У народ није заборавјено ничије зло, ни доброчинство, но је сватко оставио своје трагу послије себе ко је што чинио. Ни мале маане нијесу заборављене. 67.

Два јунака морачка Милисав Мишнић и Веко Илинчић, надмећући се који је бољи јунак и чија су виша јунаштва, не могући се погодит, потргну ножеве да се сијеку, и то да им буде свједоџба који је бољи јунак! Кад је дошло до ударца, река је Веко:

»Насладићемо Турке колашинске, којијема смо доста пакости и оба чињели.«

Милисав рече:

»И мене нешто гризе да манем по тебе ка по Турчину, али не могу трпјет кад нећеш да признајеш е сам бољи од тебе и више зла Турцима учинио и њиније живота изгубио и глава посјека но ти.«

Онадар Веко рече:

»Да не бројимо досад ко је бољи био, но да правимо на Турке који ће по сад бољи бит, тај нека остане да је бољи и прије био! Али не ка досад да и бијемо и сјечемо, но који од нас први уфати жива Турчина, без ране, и доведе у племе морачко, тај нека бидне прије и послије бољи!«

На то Милисав пристаде и зафали Веку говорећи:

»Фала, Веко, брате, који ме избави од напасти, која бјеше са мнош овлaдала, те не мога манут ножем по тебе, ни мога трпјет да си бољи од мене. А сад ми је ласно окушат ту срећу на крвника, па оста али погинуо, неће браћа на мене пријекор и проклетство бачат зашто се с тобом посјeko и начињесмо ћeф Турцима.«

Ту се пољубише и опростише, па ојдоше у четовање, један с једне, други с друге стране Колашина. Веко дође на крај ливаде, ђе бјеу Турчин и була. Турчин побoде колац насред ливаде и о њему објеси велику пушку, како може брзо доћ до пушке ако невоља дође од крвника, а нож и малу пушку не остави но с њима изa паса поче косит ливаду; а була чува стражу, да викне ако би непријатељ доша. Уто је огањ наложила да сигураје мужу ручак. Уто искочи зец испред њега, он брзо уграби пушку с колца, уби и одрије зеца, даде жени да га за ручак вари. Кад дође вaкaт, рече була:

»Готов је ручак«, а Турчин остави косу и сједе да руча. Смаче плеће од зеца, месо изједе а кост поче да гледа, на то стрекну и рече:

»Хо! хо!«

Пита га була;

»Што је«

Рече јој:

»Ево су ме каури жива, без ране, уфатили.«

Жена:

»Нијесу, ни-да-бог; неће то истина бит!«

»Оће, турске ми вјере, а то ћеш брзо знат!«

Он послије ојде да коси. Веко с крај ливаде викну:

»Чека Турчине!«

Турчин баци косу, ал не уби Века малом пушком, ка што могаше то учињет, но потрча за вељу пушку, но га Веко уфати прије но дође до ње, обали га, узме му нож и пушку иза паса. Има је Веко неку дружину коју је намјестио ако му други Турци би ударили, али Турака не би, но овога поведоше у Морачу, ђе се је племе скупило да види Турчина и честита Веку. Уто је и Милисав доша и не довео Турчина ниједнога, но пристаде и честита Веку да је бољи од њега! А послије вазда је Веку првијенство дава, што Веко послије није ктио признат да му прима првијенство, ни да је бољи од Милисава, говорећи:

»Он је у инад бољи, што смо се пријед надметали, но инад душе нема.«

Али они су оба једнаки били, који су доста јуначкога спомена у народ оставили, и то не дивјега и звјерскога јунаштва, но питомога, побожности пуна и великодушности, и према Турака и свије непријатеља, ка што је Веко свога уфаћенога Турчина, пошто га је петнаес дана код себе на своју кућу гостио, па га је с оружем и здравијем животом дома оправдио. Ови су два морачка, а мога рећ српска јунака још на нека мјеста према непријатеља свога великодушност показали, које им није у народ заборављено, но се о њима збори. И ја сам штогод о њима у прво поменуо о великодушном јунаштву ова два Србина. Иако им је у народ и маане у ово што сад о њима забиљежи, јер међу нашијем народом не смију се такви јунаци заузимат који је бољи. Они треба да чине добра и да не зборе о њему! То је народно да о њему говори и располаже, а ручинац не смије свој рад увеличават причом, нако да га брља. Такви машкара би био пред очи народа који свједочи за сам себе ријечима да је бољи од другога; таквومه се је говорило у народ:

»Болује му мозак; нема се рашта на њега љекар доводит.«

Код оваквога боника који себе уздиже људи забаву траже, како те се провеселит, да им лакше вријеме прође с његовијем болеснијем бестилуком; купе се око њега по села, ка у бијелу неђељу, кад се иде у машкаре.

68.

У Куче бјеше неки Мирко Марков са Убала, па би се окупили Убијани око њега да им прича чуда о својој величини! Па га вјешто понеки запита:

»Ма, стрико Мирко, све ни лијепо причаш, стога се и купимо у свечане дане око тебе да ни причаш, ка ти што умијеш! Али једну работу нијеси ни по твојски каза: који је Куч најбољи био у твоје вријеме?«

Он, ка с неке висине, протријеби грло и рече:

»Еј, дијете, много је Куча добрије било у моје вријеме, али говорило се је за мене и Пунишу Радосавова с Медуна да смо...«, али не изговори »најбољи« но паметно његовски наведе да се само каже оно што није он доврга! Други га пита:

»Ада, стрико Мирко, већ видимо за старе доста си ни каза, но за садашње би ли зна чији су синови најбољи у Куче?«

Мирко:

»А, богме, дијете, вељају га некој ђеци мојој.«

Не оће рећ управо »веле«, да су моји синови најбољи, но толико само наведе како га »вељају«. Оволико помену ради примјера, а нећу више о његовој болести набрајат, коју му народ и послѣ смрти набраја — њему и другијема некијема фалишама, те служе народу за смије и пријекор! А многијема се и за малу приговорку рече:

»Ови је бон од Мирко ве болести; почео се је фалит ка он!«

Тако се спомиње у народ још који Мирков друг, али ово су ситни фалише. Но се с тијем и најбољи јунаци могу натруњит, да им народ маану нађе, ка Веко Илинчић и Милисав Мишнић! Такви су укор претрпјели и кајали се у што се нађоше да сами себе понизе и да се та ријеч од њи чује: бољи сам ја! Који би мога знат како су та два јунака црвењела од тије ријечи, тај се боље би умио чуват да не рече у ијед ту ријеч, па и да ће му утећ да што неуљудно рече, ка што су они један другоме говорили ружнога, али да се не изговори: ја сам бољи! Друго се оћаше лакше заборавит и с мало кајања поправит. Зато се ваља угледат на њи и на друге који су се у ијед уитали да се кају, а неки и без иједа труне сами себи пред очи народа! Узапти језик, не чини да се кајеш, не изговара': бољи сам ја, но пусти нека истина говори; ако има што, имаће ко то набрајат! Оволико помену за оне који имају што чуват и натруњит од свога рада; а онај што нема заслуге нека се фали и слузи као машкара, и то је од преше једноме дијелу народа, који на скупштине послѣ гусала и јуначкије пјесама иду код њега да продуже вријеме, и ту нађу забаве, докле им сан али што друго одоли. Ка највеће поштење народ сматра онијем људима који о поштењу и добротинству

другије говори а своје заборавља, ка да га ни било није, иако да би озбиљно питање било које треба кад људи траже знат чисто. Једни не могу слушат ни друге да говоре о њиноме поштењу ђе они слушају, колико за што ружно да им се говори. Он такви тражи да му се напомене друга добра да чини, а не да му се прва повторавају причом, која му се ка лацкава увеличавају ка неко чудо; то је доброчинцу обично, а не чудновато. *Но ја што гођ наредно пишем, све је скучено и украћено, јер немађа школе младије година, ни расположења садашње старости; но тек штогођ да напоменем синовима мојије другога, који су по нашије села и планина, е ако би се и с оволико примјера послужио и увјерио. Прости народ пази и живи доброчинство у њега, те му остаје потомству; а добри ће се и с оволико примјера и приговора помоћ да је бржи на поштење и доброчинство, а даљи се од неваљалога, које може многи и ка нектећи добит себе и своме потомству пристојит, да му се потомство стиди, а њему душу и кости проклиња зашто се је преварио и журећи се у неваљалство упустио. — Тога доста!

Сад да гледамо по нашије села и племена у Брда и Црну Гору, тако и у Арбанију, таквије породица гледамо како се о њима говори. Једни проклињају и гробове ђе су им кости њиније старије, па и који су добра чињели и с неваљалијем га трунили, па и нектећи да је неваљалство присвојио, мучно му се прашта, а већ који штету отмице чини, тога не само своји ближњи потомци што га псују и куну но од даљњега и ближњега заслугу прима. Али ја ћу послије за овакво, ако могнем, продужит; а сад мало примјера од овога почетка да поменем, колико пут да ви кажем о чему би има да ви пишем ако могнем.

69.

А сад имало примјера о женидби неприличној, коју народ набраја, једну врсту жалећи, а једну проклињући. Ево први којег народ жали, јер је као нектећи учињена штета. Божо Илин, син војводе Илије Радоњића, Петровића с Косора — за којег ће историја и народње пјесме казат какав је био и што је радио — а Божо, његов син оглашени, за којег се је говорило арбанашкијем језиком у пјесме њине:

»Бољи је Бож-Илија, но цијела Скендерија«; но таквоме Божу ево каква му се штета догоди. У Скадар се огласи љепотом српска ђевојка и Турци, по своме обичају, кћеше да ју потурче. Ђевојка викне:

»Има ли брата ришћанина да ме одбрани?«

Божо Илин се је намјерио у Скадар, не знам како је Турцима уграбио ђевојку, будући је давно било, теке је доведе у Куче и вјенча ју за жену. Родила му је сина, Стефа Божова, а Стефо је родио Божину, који има сад синове, који њему приличе и његовоме оцу Стефу. Њиноме ђеду и прађедовима Божу и Илији ниједан не прилица, но се увргоше на мајку, која је била, по

народној причи, од некакве слабе породице, те народ и сад жали како се промијени и ослаби јуначка крв војводе Илије и његова сина Божа, на којег се промијени, те његови не приличе њему но другој породици Петровића ево трећи пас; ево и сад то гледамо. Народ је Божа више жалио но му маану наодио зато што се је његова јуначка крв у слабу прелила. Тако народ жали, а мало више кори Божова браственика и гласовитога јунака Вукића Попова, који се ожени из села Павличића, од једне слабе породице, која му роди пород по мајчиној крви, а не по очиној, те се и сад може чут од унука Вукићевије ђе проклињу душу и кости, говорећи да је његова кривица »што смо ми његови потомци овако зли и несретни више од наше браће!«

Зато народ о томе говори и за примјер му служи да боље пази од какве му се крви ваља женит. Јер, кад због женидбе ослаби крв војводе Илије и његовије потомака Божа и Вукића Попова, како неће ослабит и управ се ничим поврћ чија друга! Кад ослаби крв Петровића, која је мање сваке слабости имала у наше крајеве но друга крв, као што данас народ зна и говори о Петровићима и другијем ко је од кога бољи и гори. Али је сада ријеч о женидби, за чем народ говори и разгађе, какво је потомство оставио многи који се од слабе крви оженио, ка што је тога највише у наше Куче било, а то због тога што се нијесу Дрекаловићи женили између себе, те се у народ говори да им је и то велики дио помогло у они свратак свога поштења да пану с оне висине на коју им је сватко око њи завидио и лакомио, ка што ће се у историју већ казат њино за њи прво лијепо и потлашње ружно које је у прво речено. А сад је, ка што реко, приговор само о женидби, јер се у прво вријеме лакомиле и удавале се и турске буле у Куче, и Кучи се с њима женили, као Туро Радов с дружином. А послје било је Куча које народ кажује да су се и Циганкама женили, као Ђуро Дерепић с Момча и Перко Толев с Убала, које народ све потанко изјашњује, како је та женидба била и кудијен се та крв шири, ка и све друго што ваља и не ваља »од девет ђедова«, што се оно каже. Народ прати и набраја што је чије, па било мање или више, које ја не могу овђе дужит. Но ко жели о томе знат и радит да мање тога у народ бива, нека се окрене народу, на сваки пепељак ће чут ђе се о томе и таквоме говори, нетко жалећи се а нетко ругајући се. *Ово се тебе повише од другога тиче, млади Кучу, који се биднеш родио да смијеш и умијеш истину говорит и своје племе од порока чуват и бранит!

Ево зашто се тебе више од другога тиче: зато што је твоје кучко племе с висине у низину пало, више но друга племена, за које ћеш ласно знат и у народ све наћ. А колико ћеш му ваљат, себе и народу, то нека те бог научи и покријепи, а ја да ти оволико само препоручим, на аманет: да не дангубиш у наду кријевња и тајања маане свога племена, но нека си му добротвор да му желиш ваљало и неваљало принијет; нека се кади по божјој правди и својој заслуги на оно што је ко зарадио. Јер с тијем си учесник у срећу и напредак свога племена, теке му чиниш ришћанску и човјечанску дужност, без које би народ себе животињи приближио и себе понизио! Ти ћеш, младићу, виђет колико је њи да се на. мене жале зашто им маане не кријем!

Тога има сад код мене на сваку страну који се жале на мене, но и ја се њима жалим на мене зашто нијесам има, прилике да пријед почнем писат, па да им могу у. више и љепше врлине и маане објавит. А зашто — то ће ласно знат они којему је потребито да зна. Треба чињет што користи народноме напретку и божјој, правди, а не ћеф незналици, кријући му рђу неприличну. Пазите, који будете врли, трудољубиви синови мојије другова и богоугодни измећари свога од давно мученога народа. Не пропустите своју дужност; не учините да сте се залуду родили својему народу и својој дужности. Не штедите никоме истину; изнесите добре и недобре заслуге. С тијем се помага да се множе добре, а умаљују рђаве. Виђите! Виђите! колико је Куча, мојије брата Дрекаловића, којијема је криво од мене зашто сам учинио да се жене између себе, ка што правило ришћанак заповиједа, а није им криво на себе е се жене од оније и онаквије које смо укратко прије као мостру од њи виђели, који нете на оволико кажевања остат. Но ћу ја млоге ваљале и неваљале заслуге наше од заборава избавит и тебе оставит, које те послужит ономе што бидне рођени син мојије другова, да и може повторават и умножават оно што ће такви виђет да ваља за њега и његов народ и част!

ДОДАТАК ПРИМЈЕРИМА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА 1.

Нечесов Паша од Пећи доша је преко Арбаније на Корита Оцка и кренуо у Куче. На Корита код њега су били главари кучки и арбанашки, и паша и је пита:

»Чија је жена најљепша у ову околину?«

Они су му одговорили:

»Најљепша је жена твога побратима, Марка Ђенова.«

Марко је био из Затријепча, побратим истога паше. Говори се да су главари то рекли мислећи да паша неће затраживат жену свога побратима. Но паша је призва Марка и пита га оче ли му дат жену. Марко је река да ће прије дат главу но жену. Онда му је паша савеза руке, па побио нож ручицом у ледину вр'ом навише, привео је побратима прстима ина вр' ножа, и тако, прибијајући га пабини љуђи, све га паша пита:

»Реци да ћеш ми дат жену.«

Марко није стио то рећ, а пашине слуге су га прибијали тако док му је нож изаша проз прси озад међу плећа, и тако издануо. Тада је паша посла да му доведу ту жену из Затријепча. Кад су љуђи дошли и казали Марици за погибију њеног мужа, она је ка весела кренула к паши. Кад је дошла на Корита, рекла је главарима кучкијема:

»Не плачите за Марка, но купите војску и удрите сјутра ујутро на Турке; а ја ојдо код паше и ноћас ћу га заклат.«

— Та ма је био обичај у Арбанију да свака жена добије на вјенчање по један ножић мали, који ће вазда, даном и ноћом, при себи носит. Та је жена с тијем истијем ножићем заклала пашу под шатор поноћи, па поранила прије зоре и казала стражи:

»Мене је посла паша да ојдем на једно место, но је река да пазите да га не пробудите будите док добро дан оскочи, јер није спава ноћас«. Тако је пошла и понијела пашину главу међу Кучима. Онда су Кучи ударили на Турке у Корита и све и побили.

2.

Никола Вујадиновић с Момча, идући на бој на вр Дољана, код села Косора наша је при путу двоје ђеце ђе се заговарају у једну пржину. По њиноме изгледу видио је да су ослабила, и сјетио се да је то од глади. Метнуо је руку у шпаг да им да печеницу меса коју је носио. Уто је промислио: а-да ако нужда данас дође у бој мене али другу, зло ћу учињет ако ју дам, па прође и не дадне им. Увече, кад се врнуо из боја, отиша је истијем путем да да ђеци то месо. Но кад је доша на пржину ђе и је оставио, обоје нађе једно до другога мртво. Цијелог живота није мога прежалит што комадом меса, иако је онда био скуп, не спасе два живота. 3.

Паша Алилагић позва Дрекаловиће код себе и рече им да се потпишу арач цару да дају, па да им се допушти дома да се враћају. Кучи одговоре да се нете потписат да арач дају, говорећи:

»Ми смо изгорели и погинули за та арач да га не дајемо.«

Паша им је река:

»Ајте дома, здоговорите се, па сјутра дођите да 'ми кажете.«

Они сјутрадан дођоше и говоре исто ка јуче. Паша им рече:

»Ваља дават цару цареву, друга не може бити, но ајте и сјутра дођите да ми кажете.«

Они дођоше сјутрадан. Паша њима и они паши све један говор. Ђуро Толев, барјактар, говорио је:

»Не даје народ кучки арач, па ако се нигда на своје враћат неће, но ће опет бјежат по свијету.«

Паша све једно:

»Нема ви дома враћања, што нећете цару дават арач; увјерите народ, па дођите да ми кажете.«

Овај пашин договор с народом траја је пет-шест дана. Паша све жешће арач тражи, јер се нада да се томе народу досадило по туђему свијету скитат. Но шести дан дођоше му сви Кучи и њине жене, које су викале изгласа:

»Знади, пашо, не дамо арач, ни ђевојка ако ни остат неће. Дома се враћат нећемо.«

Љуђи су зборили ка и првије дана. Паша, а тако и они који су с њим били, чудили се јарости женској: испред сараја пашина сијевају вичући ка звјерад, псујући Турке и своје мужеве, браћу и синове, све што им је на ум могло доћ, говорећи:

»Гините, не подарачите се, или дајте пушке нама женама, пусте ви остале.«

4.

Пејо (Станојев, војвода братоношки), кад је био вакат да се годишњи арач купи по народу, одио је на даљна мјеста сам са својим љуђима и арач узима, а старе љуђе који не могу на далеко одит слао је на ближња мјеста са својим оцем Станојем, те су арач купили. Тако једне године Станоје с дружином купио је по Братоножићима. С њим је био и његов брат од стрица, Јанко Јованов. Кад су дошли у село Клопот код једне старе бабе, која је рекла да им нема што за арач дат, они су, смијејући се, тражили проз празну кућу и за гредом. Под таван од куће нађу један комадић зачађане и зарђане мале пушке, којом су, ругајући се, омицали да пукне, најприје у земљу, а послѣ један другоме у чело, да провају који ће одржат да не трепне оком кад пушка у чело вршти. И пошто се тако на промјену обидоше, рачунајући ко је мање али више трапнуо, узе проват Јанко Станоју, своме брату од стрица, оће ли трепнут кад му у чело омакне. Но пушка загрми ка топ и уби Станоја посред чела. Јанко је знава да код Пеја молба не помага, но се мора гинут. Остави кућу и фамилију, па утече. Крио се проз турску земљу за седам година, бојећи се да га Пејо и тамо не нађе. Такве су догађаје људи своји одили и мирили, али Пеју ко да смије о томе поменут! Но, кад се напуни седам година, Јанку се учини да је боље једном погинут но се овако крит и скитат, те уочи св. Николе дође по ноћи у Братоножиће и примаче се кући Пејовој, која је била пуна гости, у Пеја на крсно име. Јанко иза куће баца камен на кућу и учиње знак да јест нетко. Пејо чује и рече жени својој: —Изљежи, ето нетко, па га је стра или срам, но га доведи у кућу,

ко је да је. Жена изљеже, нађе Јанка, који јој рече: —Иди у кућу и не кажи да си кога виђела. Жена се врну и рече да нема никога. Јанко опет бачи камен на кућу ка пријед. Пејо опет жени ка пријед: —Доведи непознатог у кућу! Жена изљеже, а Јанко јој рече: —Иди у кућу, још једном, па трећом дођи. Жена уљеже у кућу и рече: —Нема никога. Јанко баци и трећи камен. Пејо ијетко на жену: —Излази! Ето нетко! Жена рече: —Ја га не наодим! Пејо придаде ријеч и рече: — Који си то што зовеш каменом на кућу? Улази, не бој се, да ти је божја вјера, ако си и Јанко Јованов, који ми је оца убио! Онадар Пејова жена искочи из куће код Јанка, те му свеза руке за плећа, а нож за врат, по тадашњем обичају, с тијем више да би Пејову јарост умекшала. Па уљеже жена, а Јанко за њом међу госте. Свак се изненади, а Пејо ка помамљен од чуда, гледајући пред собом Јанка ђе је челом на земљу пануо пред Пејове ноге, а по другој гледа на своју сабљу која му је на диреку објешена стајала. Све у кући онијемило. Не смије се самовољноме Пеју ријеч проговорит што се би другоме проговорила. Но Пејова жена рече: — А што размишљаш и на сабљу гледаш? Зар си прега да с крвљу ришћанском крсно име про-славиш?! И још му је говорила ријечи које су Пеја ка' гром пробијале. И како би да би... Пејо Јанка не посјече, тек му нареди да скупи двадесет кметова који те судит да му оца парама мири.
